

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

ЯРОШ РОСТИСЛАВ ЯРОСЛАВОВИЧ

Група ФФм-21

**БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ
СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

Науковий керівник:

к.е.н., доцент Сидор І. П.

Тернопіль 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Бюджетна децентралізація та фінансова спроможність територіальних громад: теоретико-концептуальні підходи та нормативно-правове регулювання	7
1.1. Бюджетна децентралізація, її зміст, призначення та вплив на фінансову спроможність територіальних громад	7
1.2. Фінансова спроможність територіальних громад та її нормативно-правове забезпечення	16
Висновок до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. Аналіз джерел формування доходів та здійснення видатків бюджетів територіальних громад в Україні в контексті бюджетної децентралізації та фінансової спроможності	24
2.1. Моніторинг дохідної частини бюджетів територіальних громад	24
2.2. Характеристика видаткової частини бюджетів територіальних громад	32
2.3. Фінансова спроможність та основні показники її визначення	39
Висновок до розділу 2.	48
РОЗДІЛ 3. Напрями удосконалення бюджетної децентралізації в контексті підвищення рівня фінансової спроможності територіальних громад в Україні	51
Висновок до розділу 3.	58
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ВСТУП

Сучасний етап розвитку України визначається проведенням широкомасштабних трансформацій у сфері місцевого самоврядування та адміністративно-фінансової децентралізації, а також впровадженням комплексу секторальних реформ, що розпочалися у 2014 році. Загалом цей процес можна охарактеризувати як децентралізацію, яка діє як потужний механізм для підвищення рівня соціально-економічного розвитку територій та зміцнення потенціалу місцевого самоврядування в Україні. Його основою є удосконалення фінансової автономії місцевих органів влади, розширення переліку та підвищення якості надання публічних послуг населенню, а також задоволення потреб територіальних громад у всіх аспектах їхнього життєдіяльності.

Питаннями щодо удосконалення бюджетної децентралізації та її впливу на фінансову спроможність територіальних громад досліджували наступні вітчизняні науковці, як: О. Бобровська, І. Заверуха, В. Дем'янишин, І. Гнидюк, Я. Жаліло, О. Кириленко, О. Крайник, Т. Овчаренко, І. Луніна, І. Пріхно, Д. Полозенко, З. Сірик, В. Федосов, С. Юрій та інші.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є узагальнення теоретико-концептуальних засад та практичних підходів щодо сприяння фінансовій спроможності бюджетів територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації в Україні.

Реалізація поставленої мети обумовила необхідність розв'язання таких завдань:

- розкрити зміст бюджетної децентралізації та її місце в системі соціально-економічного розвитку територіальних утворень;
- з'ясувати роль фінансової спроможності у формуванні дохідної та видаткової частин бюджетів територіальних громад;
- провести аналіз формування доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади в умовах бюджетної децентралізації;

- оцінити напрями використання коштів бюджету Тернопільської міської територіальної громади;
- розглянути методологічні підходи щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад на прикладі бюджету ТМТГ;
- визначити та обґрунтувати напрями удосконалення бюджетної децентралізації в контексті підвищення рівня фінансової спроможності територіальних громад.

Об'єктом дослідження є формування доходів і здійснення видатків бюджетів територіальних громад з метою оцінки рівня фінансової спроможності цих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади, методичні підходи та прикладні аспекти формування фінансової спроможності територіальних громад в умовах фінансової децентралізації в Україні.

Теоретичну та методологічну основу випускної кваліфікаційної роботи складають наукові положення економічної теорії, сучасні концепції економічного розвитку країни, теоретичні та практичні висновки і узагальнення вітчизняних вчених-економістів, викладених у монографічних, спеціальних і періодичних джерелах; нормативно-правові інструкції, положення та документи з теми дослідження.

Інформаційною базою написання випускної кваліфікаційної роботи стали наукові доробки вітчизняних та зарубіжних авторів; звітні дані щодо виконання місцевих бюджетів за доходами та видатками Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України та інше.

Факторологічною базою випускної кваліфікаційної роботи слугують статистичні та аналітичні дані про виконання бюджету Тернопільської міської територіальної громади за період 2020-2022 рр.

Практична значимість результатів наукового дослідження полягає у можливості їх використання у діяльності місцевих фінансових органів та органів місцевого самоврядування. Основні ідеї і висновки випускної кваліфікаційної роботи можуть бути використані для комплексного аналізу

проблем функціонування бюджетів територіальних громад, їх відповідності нормативно-правовій базі, а також при розробці методичних підходів до оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад громад.

Елементи наукової новизни пов'язані із дослідженням економічного змісту бюджетної децентралізації, фінансової спроможності. В аналітичному аспекті здійснено аналіз вітчизняної практики та проблематики формування доходів і видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади. У практичній площині елементи наукової новизни можуть мати місце при визначенні показників фінансової спроможності територіальних громад та їх оцінці.

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота викладена на 71 сторінці машинописного тексту, містить 8 таблиць, 7 рисунків, 71 позиція у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ФІНАНСОВА СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

1.1. Бюджетна децентралізація, її зміст, призначення та вплив на фінансову спроможність територіальних громад

Одним із провідних напрямів розвитку демократії в державі в умовах сучасності є підвищення рівня добробуту громадян. Європейський досвід досягнення даної мети є найбільш ефективним на місцевому рівні, ніж його використання на національному рівні. Такий підхід забезпечується шляхом актуалізації реформи децентралізації, яка є однією з основоположних реформ в Україні, вона має на меті «сформувати ефективне місцеве самоврядування, створити комфортні умови для проживання громадян, забезпечити надання високоякісних та доступних публічних послуг» [17]. Дослідженню питання децентралізації присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних вчених. У науковій фаховій літературі побутують різні підходи до класифікаційних ознак децентралізації.

Німецькі вчені Й. Браун та У. Гроте виділяють три основні типи децентралізації: адміністративну, політичну та фінансову. Адміністративна децентралізація передбачає «перерозподіл повноважень, відповідальності та ресурсів між різними рівнями влади» [1]. Політична децентралізація дозволяє надавати органам місцевої влади більше повноважень при прийнятті важливих рішень, зокрема щодо встановлення стандартів та нормативно-правової бази. Фінансова децентралізація дозволяє передавати повноваження по акумуляції доходів, використання трансфертів та прийняття управлінських рішень про капітальні і поточні видатки.

С. Глизнер виділяє поряд із названими ще ринкову або економічну децентралізацію, яка дозволяє забезпечити передання функцій державних інститутів до приватного сектора, в тому числі, що стосується планування і

адміністрування [14]. М. Трещов не виключає дію п'ятого виду – екологічної децентралізації, в основі якої є «надання органам місцевої влади або приватним структурам права на використання природних ресурсів та передбачає встановлення певних екологічних стандартів та обмежень щодо їх використання» [66]. На думку автора, виділення даного виду децентралізації є досить важливим для того, щоб сприяти забезпеченню контролю над земельними та природними ресурсами через глобальну небезпеку екологічного забруднення. Відмітимо, що усі названі типи децентралізації є взаємопов'язаними між собою, а їх вплив на розвиток регіонів є комплексним.

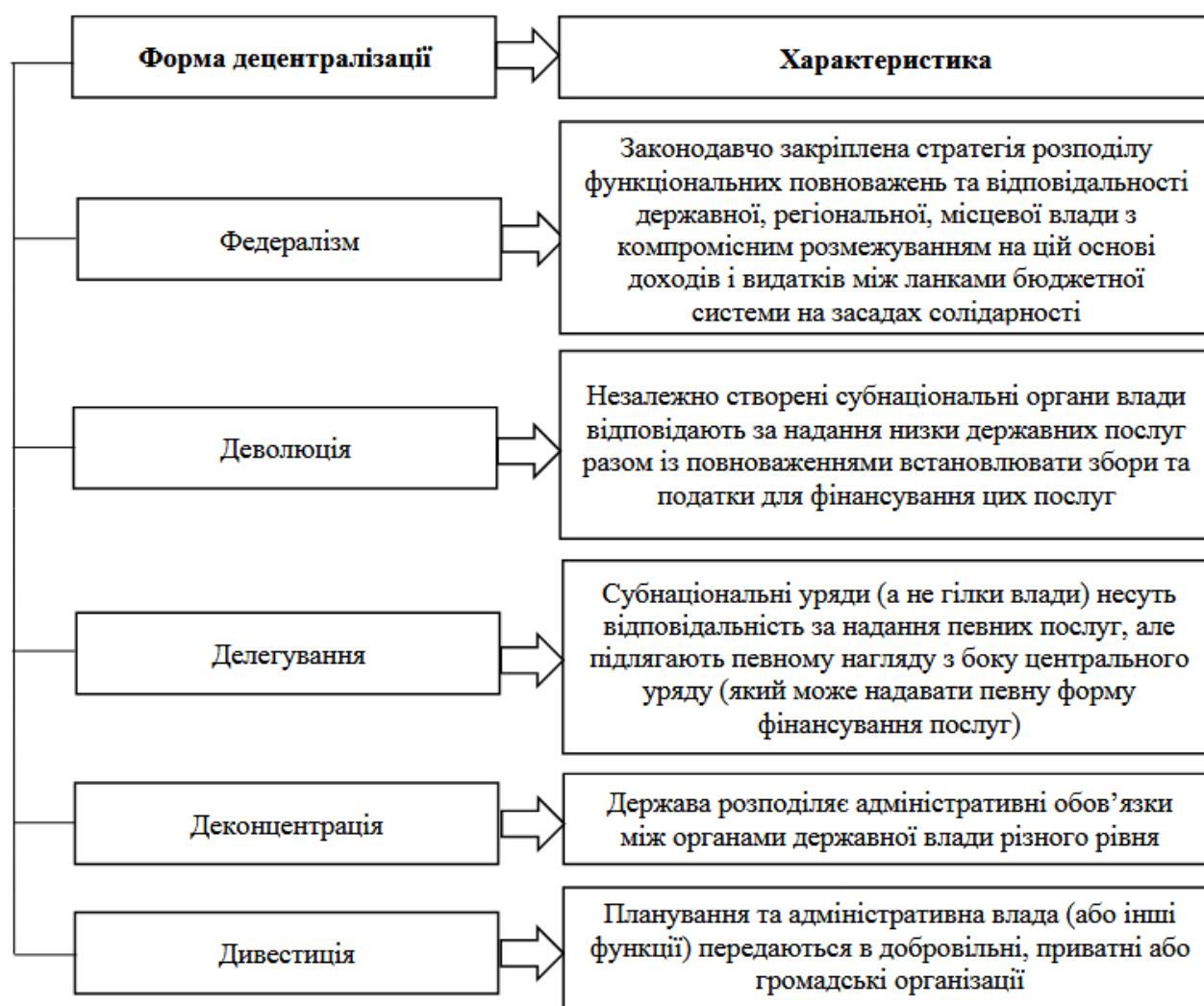
Рядом науковців виділено три провідні форми децентралізації в залежності від ступеня її реалізації і використання: «деволюцію, деконцентрацію та делегування» [36]. А. Маслов виділяє ще четверту форму децентралізації, таку як дивестицію [43]. Однією з форм прояву децентралізації також вважають федералізм, який М. Трещов вважає «вищою формою децентралізації» [66]. Характеристику різних форми децентралізації представлено на рис. 1.1.

Фінансова децентралізація виступає однією із основних складових комплексного підходу до процесу децентралізації.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови, а також такі вчені як Н. Бошманом та Р. Баль, визначають фінансову децентралізацію як «передачу повноважень до субнаціональних рівнів влади». О. Заверуха та Н. Бикадорова, О. Петренко вважають фінансову децентралізацію значно ширшим поняттям, яке включає «передачу фінансових ресурсів, процесуальну та організаційну самостійність, розподіл відповідальності між центральним та локальними рівнями управління» [6]. Тобто у змісті поняття «фінансова децентралізація» виділяють вузький та широкий підходи. При вузькому підході до визначення фінансової децентралізації, її розглядають як передачу функцій та повноважень від органів державної влади до місцевих органів влади.

При широкому підході до визначення фінансової децентралізації, її розглядають як систему взаємовідносин, які виникають між органами

державної влади і управління та місцевими органами влади з приводу передачі функцій, частини фінансових ресурсів та окремих повноважень на низовий рівень.

Рис. 1.1. Форми децентралізації та їх характеристика [33]

В Україні вектор реалізації процесу децентралізації закріплений у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади від 1.04.2014 року [4]. Оскільки бюджет є ключовим інструментом реалізації соціально-економічної політики держави, фінансова децентралізація є основою управління на поточному етапі проведення розпочатих українською державою реформ.

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» одним із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади і управління та місцевого самоврядування вбачає децентралізацію та реформи, пов'язані із її впровадженням. Основна мета цих заходів полягає в переході від централізованої моделі управління державою до побудови ефективної системи територіальної організації влади, дотримання принципів субсидіарності та фінансової самодостатності місцевого самоврядування. Використання концепцій децентралізації, таких як економічна, політична, адміністративна, географічна, фіскальна (бюджетна) тощо, супроводжує демократизацію суспільних відносин.

Процеси євроінтеграції та сучасні глобальні виклики вимагають проведення докорінних економічних реформ, зокрема щодо розв'язання проблемних питань територіального розвитку. Однією із цілей цих реформ є сприяння розвитку місцевого самоврядування, активізація територіальних громад, а також забезпечення фінансової самодостатності та незалежності від центрального бюджету. Поставлені завдання відповідають світовому досвіду державного регулювання розвитку територій і відповідають сучасним вимогам суспільства, соціальним потребам та ресурсним можливостям регіонів.

Децентралізація пов'язана з організацією системи державного управління та сприяє налагодженню ефективних взаємовідносин між центральними та місцевими органами управління шляхом розширення або зміцнення прав та повноважень органів самоврядування, спрямованих на самостійне прийняття рішень та виконання делегованих завдань.

Складові фінансової децентралізації представлено на рис. 1.2.

Однією зі складових фінансової децентралізації є бюджетна децентралізація, яка передбачає децентралізацію доходів, видатків та включає податкову і неподаткову децентралізацію, а також передбачає надання прав і повноважень у сфері планування, затвердження та виконання місцевих бюджетів.

Рис. 1.2. Складові фінансової децентралізації [33]

Світовий досвід підтверджує ефективне застосування бюджетної децентралізації при успішній реалізації її основних засад. У багатьох країнах світу країнах перехід до децентралізованого управління є специфічною ознакою діяльності влади, що обумовлено прагненням до нарощення ефективності у сфері надання державних послуг, уникнення макроекономічної нестабільності та прискорення процесів економічного зростання. Масштабна світова децентралізація розпочалася у 70-х роках ХХ ст., вона включала «розширення повноважень місцевих органів влади у фінансово-бюджетній діяльності та сфері міжбюджетних відносин. Уже в 1990-х роках 63 із 75 великих країн зробили трансформаційні кроки в напрямі децентралізації» [60, с. 10].

У сукупності складових децентралізації концепція бюджетної децентралізації, яка займає основне місце в теорії публічних фінансів, та, водночас слугує головним елементом бюджетної політики держави. Бюджетна децентралізація передбачає часткове чи/або повне перенесення окремих повноважень та функцій по акумуляції, розподілу і використанню фінансових ресурсів із загальнонаціонального рівня управління на рівень окремих адміністративно-територіальних одиниць. В результаті процесу бюджетної децентралізації органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) отримують додаткові фінансові повноваження, які до цього часу не мали.

Бюджетна децентралізація покликана сприяти зростанню ефективності у сфері надання публічних послуг органами місцевого самоврядування та залучення територіальних громад до компетенції з управління державою. При цьому рівень розмежування владних повноважень та фінансових ресурсів за

окремими рівнями у складі бюджетної системи слугує основним базисом при досягненні стійкого соціально-економічного розвитку територій та надання їх мешканцям доступних і якісних послуг. Основоположні принципи та переваги бюджетної децентралізації є корисними в бюджетній політиці регіонального розвитку країни, зокрема, в частині ефективного регулювання соціально-економічних процесів, зростання фінансової автономії ОМС, збалансування стану місцевих бюджетів, зростання власної дохідної складової та місцевих запозичень. Виконання зазначених завдань дозволить підвищити ефективність функціонування бюджетної системи та стане можливим при умові передачі повноважень на рівень територіальних громад місця та сприяння їх самостійності у прийнятті рішень щодо процесів планування доходів і здійснення бюджетних видатків.

Бюджетна децентралізація полягає у розподілі відповідальності між органами влади різних рівнів у керуванні бюджетними коштами. Це передбачає надання певної ступені автономії місцевим органам влади, що дозволяє їм приймати обґрунтовані рішення в сфері бюджету та податків. Автор визначає бюджетну децентралізацію як систему взаємовідносин між різними рівнями влади при розподілі повноважень з управління бюджетними ресурсами. Важливо відзначити, що бюджетна децентралізація та дерегулювання не є тотожними поняттями і не є самоціллю.

Головна мета бюджетної децентралізації полягає в ефективній реалізації функцій держави через вдосконалення міжбюджетних відносин і контролю над бюджетним процесом. Важливо враховувати, що бюджетна децентралізація не виключає можливості централізації, якщо система «центр-регіони» побудована раціонально з чітким розподілом зон впливу та компетенцій.

Враховуючи нерівномірність розвитку регіонів, впровадження бюджетної децентралізації стає обґрунтованою у зв'язку з підвищенням ефективності функціонування бюджетної системи держави. Це досягається шляхом організації та надання суспільних послуг таким чином, щоб вони максимально відповідали потребам і вподобанням населення.

Однією з ключових переваг бюджетної децентралізації є збільшення алокативної ефективності, що стосується надання суспільних послуг [1; 14]. Місцеві органи самоврядування можуть підвищити рівень благополуччя населення, враховуючи індивідуальні вподобання та потреби. Важливо, щоб надання суспільних послуг відповідало інтересам населення, було якісним та забезпечувало мінімальні витрати на їх надання.

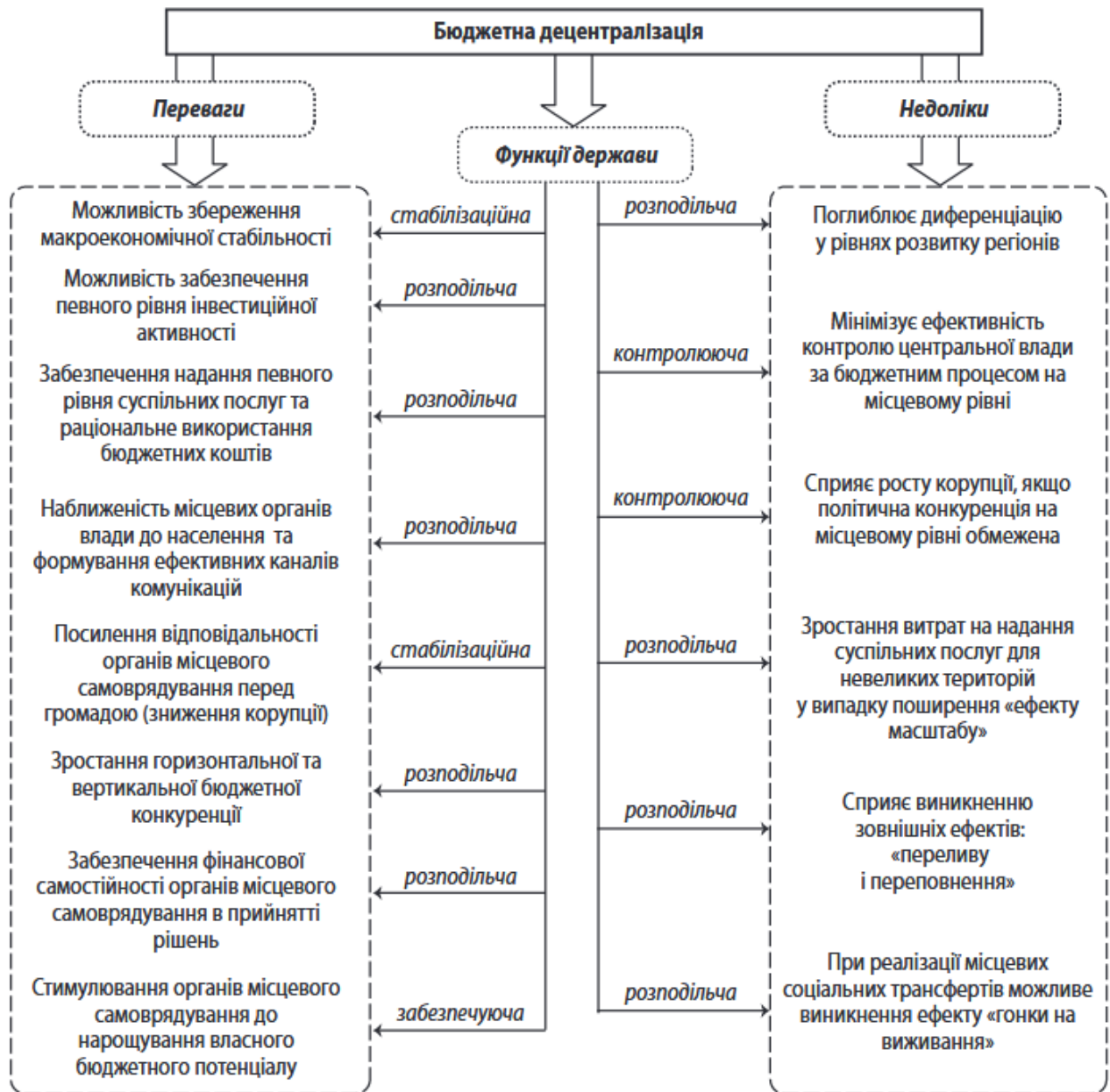
Іншим аргументом на користь активного використання бюджетної децентралізації є її властивість «стимулювати горизонтальну і вертикальну бюджетну конкуренцію, а це, в свою чергу, сприятиме мінімізації суспільного сектора та покращенню якості наданих послуг» [66; 7].

За своїм економічним змістом бюджетна децентралізація передбачає підвищення ефективності функціонування бюджетної системи. Прерогативою бюджетної децентралізації також є передача повноважень на місцевий рівень та самостійність у прийнятті рішень щодо формування доходів та використання бюджетних коштів. «Територіальна наближеність влади до населення спонукає до посилення громадянської активності та підзвітності громаді, а обізнаність з проблемами сприяє ефективнішому їх задоволенню, аніж у централізованому випадку» [48].

На переконання А. Шаха, «ключовою перевагою бюджетної децентралізації є те, що органи місцевого самоврядування знаходяться в «жорстких бюджетних рамках». На відміну від федеральних органів, вони не можуть розміщувати свої облігації в центральному банку. Це стимулює регіональну владу до оптимізації доходів та удосконалення податкового адміністрування» [50]. Ефективне використання бюджетних коштів призводить до мінімізації бюджетного дефіциту.

Успішна реалізація бюджетної децентралізації сприяє зростанню фінансового потенціалу території, активізації інвестиційної діяльності та стимулюванню підприємницької активності. Це, в свою чергу, сприяє зміцненню економічного потенціалу та створює підґрунтя для росту і розвитку.

Не менш важливим аспектом бюджетної децентралізації є право місцевої влади визначати форми надання суспільних послуг.

Рис. 1.3. Переваги і ризики бюджетної децентралізації [12]

Попри очевидні переваги у впровадженні бюджетної децентралізації можна визначити також і ризики. Одним з таких ризиків є домінування місцевих інтересів над регіональними чи національними. За проведеними оцінками експертів, «надмірна децентралізація бюджетної системи ускладнює реалізацію державою такої функції як стабілізація та перерозподіл доходів» [68]. В умовах фінансово-економічної нестабільності, цілі державної,

регіональної та місцевої влади в питаннях реалізації основних напрямів бюджетної політики, можуть мати різні пріоритети. Зазначене вказує на те, що політика бюджетного вирівнювання територій є неефективною, в результаті можна очікувати посилення диференціації в регіональному розвитку територій.

Важливо відзначити, що стверджувати однозначно про те, що бюджетна децентралізація перешкоджає конвергенції регіонів, є не обґрунтованим твердженням. Зміст полягає в тому, що передача видаткових повноважень регіонам та право самостійного встановлення місцевих податків може бути вигідною для регіонів з високим рівнем доходів. Це означає, що «багаті» регіони зберігають вищі можливості надавати суспільні послуги, порівняно з «бідними» регіонами. У цьому контексті економічно потужні регіони продовжують зміцнювати своє положення. Іншими словами, бюджетна децентралізація не може бути розглянута як необхідна та достатня умова для диференціації регіонального розвитку.

1.2. Фінансова спроможність територіальних громад та її нормативно-правове забезпечення

Процеси децентралізації спрямовані на створення територіальних громад, які не лише мають фінансову незалежність, а й забезпечують максимально доступні та якісні соціальні послуги своїм мешканцям. Зокрема, цей процес спрямований на наближення базового набору послуг до споживача та забезпечення їхньої адекватної якості.

Важливо розглядати місцевий рівень як оптимальний для вивчення взаємодії між податками та видатками, демонструючи, що в сучасному суспільстві оподаткування - це не лише обов'язкова витрата, але й інвестиція у цивілізоване та ефективне функціонування суспільства. Такий підхід дозволяє краще розуміти важливість взаємодії між фінансовими ресурсами та розвитком громад, роблячи це більш доступним та зрозумілим для місцевого населення.

Сучасні виклики українського суспільства та його регіонів вимагають перегляду та поглиблення теоретичних засад фінансового забезпечення регіонального і місцевого розвитку. Важливо акцентувати увагу на формуванні територіальних громад, які не лише мають значний фінансовий потенціал, але і володіють навичками ефективного фінансового управління. Це відкриває можливості для створення стійких та розвинених громад, спроможних самостійно реагувати на виклики та реалізовувати проекти для спільного добробуту.

Фінансова спроможність територіальної громади, яка ґрунтується на ефективному забезпеченні достатніми фінансовими ресурсами, стає ключовим фактором для стимулювання регіонального розвитку. Ця спроможність не лише забезпечує самостійність місцевих органів самоврядування, але і є каталізатором для активізації підприємницької ініціативи. Важливо визнати, що цей аспект відкриває необхідність зміцнення співпраці між громадами та бізнес-сектором.

Сучасні реформи, ініційовані в 2014 році та на початку 2015 року, відіграють ключову роль у формуванні нового виміру місцевого самоврядування в Україні. Цей період є важливим етапом для впровадження нормативних актів, спрямованих на забезпечення фінансової автономії громад. Проте, для досягнення повноцінного розвитку, важливо також звернути увагу на створення механізмів, які стимулюють інновації та спільний розвиток громад, роблячи акцент на важливості участі громадян у прийнятті рішень та реалізації проектів для підвищення якості життя. Мається на увазі схвалені у квітні 2014 р. «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [50], прийнятий у лютому 2015 р. Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [47], затверджена у квітні 2015 р. «Методика формування спроможних територіальних громад» [48], внесення змін і доповнень до Бюджетного і Податкового кодексів України. Прийняття цих нормативно-правових актів

актуалізує проблематику щодо фінансової спроможності та фінансових ресурсів територіальних громад.

Використання терміну «спроможність» при дослідженні економічних процесів і явищ є не новим. Економісти-практики і теоретики широко вживають поняття платоспроможності, кредитоспроможності, конкурентоспроможності, купівельної спроможності. У даних випадках мова йде про специфічні особливості суб'єкта дослідження, щодо якого застосовується поняття «спроможність», та про можливість виконання даним суб'єктом відповідних дій. При цьому даний суб'єкт відноситься зазвичай до мікроекономічного рівня господарюючих систем: підприємці, фізичні особи, підприємства, домашні господарства. Проте, з позиції обраної території (населений пункт, громада чи регіон), тобто групи осіб, які не мають чіткої організаційної структури (зважаючи на те, що суб'єкти території є відносно незалежними, між ними не існує функціонально-технологічних зв'язків, розподілу повноважень і відповідальності) зазначений термін почав використовуватися в частині реалізації в Україні адміністративно-територіальної реформи. А саме, одним із таких понять є «спроможна територіальна громада».

У тлумачному словнику спроможність визначається через поняття здатності: «спроможність – це здатність до здійснення чого-небудь; наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; можливість» [11, с. 1182]. Спроможним – є той, «який має здатність виконувати, здійснювати, робити і т. ін. що-небудь» [11, с. 1181]. Як видно з цих визначень, поняття «спроможність» потребує обов'язкової конкретизації при умові його використання. Фактично у словосполученні «спроможна територіальна громада» зрозуміло, хто виступає носієм цієї спроможності, однак не зрозуміло, що саме має робити дана громада. Часткову деталізацію подає визначення даного поняття у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад», відповідно до якої «спроможна територіальна громада – територіальні громади

сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [48]. Проте, таке визначення також не є повним, адже не охоплює таких важливих сторін як задоволення інших, окрім визначених, потреб мешканців громади, формування можливого потенціалу для розвитку громади. З однієї сторони, визначена таким чином «спроможна громада» є поняттям настільки широким, що його використання може спрямовувати відповідальність за практично усі соціо-економічні процеси на рівень місцевих органів влади. З іншої сторони, – апріорі неспроможними є ті територіальні громади, що не провели процес об'єднання добровільно. Імовірно, через зазначену обмеженість дане поняття у наукових працях раніше не використовувалося.

Зважаючи на необхідність конкретизації поняття «спроможність» відносно території чи групи людей, підтримуємо підходи, відповідно з якими спроможність розглядається у межах різних складових. Ученими, які розглядають першопочатково регіон чи громади, досліджуються їх інституційна спроможність, конкурентоспроможність, фінансова спроможність, податкова спроможність, інвестиційна спроможність, організаційна спроможність, спроможність органів місцевого самоврядування.

Серед підходів до визначення спроможної територіальної громади з наголосом на функції органів влади і місцевого самоврядування є позиція М. Карліна, «це фінансова здатність регіону задовольняти основні соціально-економічні потреби жителів регіону та забезпечувати фінансування загальнодержавних функцій, пропорційно фінансовим можливостям регіону» [24, с. 24]. У даному випадку науковець диференціює потенційну і реальну фінансову спроможність регіону, з чим не можливо погодитися, адже сама по собі спроможність є явищем, яке пов'язане з можливістю, а також з

потенціалом територіальної громади направляти фінансові ресурси на задоволення потреб населення.

С. Кондратюк обґрунтовує фінансову спроможність як окрему категорію, «що відображає на певний момент стан фінансових ресурсів у регіоні, кругообіг капіталу і ресурсну здатність регіону до висхідного економічного розвитку» [29, с. 134]. На думку цього автора, це поняття включає в себе: «інвестоспроможність; боргоспроможність; кредитоспроможність; бюджетоспроможність (податкоспроможність; позикоспроможність; видаткоспроможність)» [29, с. 137]. В цілому даний підхід є логічним, проте не зрозуміло, чому в його межах науковець не враховує таких вагомих складових фінансової спроможності, як: здатність населення формувати попит, купівельну спроможність; платоспроможність бізнесових структур.

На економічний розвиток регіону та окремих територій як ціль фінансової спроможності акцентують увагу колектив авторів на чолі з М. Коваленко, вони зазначають, що «фінансова спроможність регіону передбачає його здатність забезпечувати гідні умови для розвитку, яка базується на можливості суб'єктів регіональних відносин спільно формувати і реалізовувати фінансову стратегію забезпечення сталого регіонального розвитку, залучати до цього процесу наявні та потенційні фінансові ресурси регіону в даному періоді для фінансування економічних, соціальних і екологічних програм розвитку, встановлювати максимальні та раціональні напрямки їх розподілу та використання» [68, с. 150].

І. Камінська, при розгляді фінансової спроможності регіону, виділяє три її підходи до визначення змісту: «достатність фінансового потенціалу, результативність використання фінансових ресурсів і як фінансова можливість самостійно забезпечувати соціально-економічний розвиток» [23, с. 6]. Автор обґрунтовує власну позицію на зміст фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону «як його здатність протистояти дестабілізаторам розвитку на основі забезпечення достатнього обсягу фінансових ресурсів (як фінансова достатність), їх оптимального розподілу та ефективного

використання (як фінансова дієздатність), за умови дотримання такої структури джерел фінансування, яка гарантуватиме стабільний розвиток регіону протягом тривалого періоду часу (як фінансова стійкість)» [23, с. 3].

Ми підтримуємо думку про те, що фінансову спроможність територіальної громади потрібно розглядати як комплексний індикатор, який формується з фінансової спроможності домашніх господарств, бюджетної спроможності, фінансової спроможності суб'єктів господарювання, які у сукупності формують фінансову спроможність територіальної громади.

Бюджетна спроможність передбачає здатність територіальної громади забезпечити фінансування основних повноважень місцевих органів влади базового рівня за рахунок доходів бюджету територіальної громади, а саме:

- «місцевого економічного розвитку (залучення інвестицій, розвиток підприємництва);
- розвитку місцевої інфраструктури, зокрема доріг, мереж водо-, тепло-, газо-, електропостачання і водовідведення, інформаційних мереж, об'єктів соціального та культурного призначення;
- планування розвитку території громади;
- вирішення питань забудови території (відведення земельних ділянок, надання дозволів на будівництво, прийняття в експлуатацію будівель);
- благоустрою території;
- надання ЖКП (централізоване водо-, теплопостачання і водовідведення, вивезення та утилізація відходів, утримання будинків і споруд, прибудинкових територій комунальної власності);
- організації пасажирських перевезень на території громади;
- утримання вулиць і доріг у населених пунктах;
- громадської безпеки;
- гасіння пожеж;
- управління закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти;
- надання послуг швидкої медичної допомоги, первинної охорони здоров'я, з профілактики хвороб;

– розвитку культури та фізичної культури (утримання та організація роботи будинків культури, клубів, бібліотек, стадіонів, спортивних майданчиків);

– надання соціальної допомоги через територіальні центри; надання адміністративних послуг через центри надання таких послуг» [50].

Фінансова спроможність домогосподарств визначається не лише їхнім матеріальним благополуччям, але й здатністю задовольняти широкий спектр потреб, починаючи від базових фізіологічних і закінчуючи потребами у самовираженні та самореалізації. Це вимагає не лише стабільного фінансового стану, але і постійної готовності до економічного розвитку.

У відношенні територіальних громад фінансова спроможність розглядається у контексті їхньої здатності забезпечувати високий рівень задоволення потреб своїх членів. Важливо враховувати, що ця спроможність не обмежується лише доходами, які надходять безпосередньо в бюджет громади. Вона також включає грошові потоки від інших суб'єктів, які можуть бути використані для розвитку різних аспектів соціально-економічного життя, сприяючи загальному процвітання бізнесу та населення на території громади. Для досягнення цієї фінансової спроможності, важливо активно стимулювати розвиток бізнесу та підтримувати ініціативи, які сприяють ефективному використанню фінансових ресурсів для загального благополуччя та сталого розвитку громад.

Методика, в якій обговорюється фінансове забезпечення адміністративно-територіальних одиниць, визначає ключовий аспект формування спроможних територіальних громад. Особливий акцент робиться на необхідності враховувати це фінансове забезпечення при створенні та розвитку громад.

Паспорт спроможної територіальної громади включає в себе аналіз обсягів доходів, в тому числі розрахункових, які визначають спроможність громади. Це означає, що важливо акцентувати увагу на доходах бюджету громади, зокрема на тих, які формуються відповідно до вимог Бюджетного кодексу України, таких як бюджет розвитку, базова дотація та реверсна дотація.

Визначення цих обсягів доходів є критичним для забезпечення громади засобами, необхідними для виконання основних функцій місцевого самоврядування на базовому рівні, визначених концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Зокрема, важливо створювати механізми, які забезпечують ефективне використання отриманих коштів для реалізації проектів, спрямованих на покращення якості життя місцевого населення та на розвиток інфраструктури в громаді.

Фінансова спроможність територіальної громади формується на основі комплексу фінансових ресурсів, що включають наявність, обсяг, комбінацію та взаємозв'язок різних елементів. Це створює конкретний рівень фінансової спроможності громади, яка, в свою чергу, має визначені ознаки, незалежні від конкретних характеристик фінансових ресурсів:

– внутрішня обумовленість, вказує на те, що фінансова спроможність громади взаємодіє з реальним сектором економіки. Це означає, що доходи бізнесу і населення є ключовим джерелом формування місцевих бюджетів. Такий підхід відображає важливість взаємодії фінансової системи громади з реальним виробництвом та економічним розвитком;

– зовнішня залежність, вказує на вплив зовнішніх чинників на фінансові ресурси громади. Поділ праці, рух капіталу та міграція впливають на фіскально-бюджетні, податкові та банківські системи громади, що зумовлює зовнішню залежність фінансових ресурсів. Врахування цієї ознаки дозволяє ефективніше адаптувати стратегії розвитку громади до змін у зовнішньому середовищі;

– організація фінансово-кредитної системи громади повинна бути структурованою та адаптованою до її потреб. Фінансова спроможність кожної громади визначається наявністю та ефективністю фінансово-кредитних відносин, які функціонують в її межах. Важливо створити чітку структуру, яка відображає роль кожного ланцюга цієї системи та сприяє оптимізації управління фінансами громади.

У контексті децентралізації влади, підвищення якості життя та економічного розвитку громади вимагає більш ефективного надання послуг та їхньої доступності для мешканців. Це, однак, не єдиний фактор впливу на якість життя. Зокрема, фінансові потоки, що виникають внаслідок нелегальних схем чи тіньових секторів економіки, можуть, попри свою негативну природу, впливати на загальний рівень життя у громаді. Проте, важливо розуміти, що це є відповіддю на неефективне державне управління та корупцію.

Вирішення цих проблем є ключовим для підвищення якості життя через більш ефективне використання ресурсів та підтримку розвитку громадських ініціатив. Необхідно прагнути до стабільної фінансової ситуації, що базується на чесному та прозорому управлінні, забезпечуючи підвищення якості життя та соціальних стандартів для всіх членів громади.

Отже, процес формування спроможних територіальних громад в Україні вимагає серйозного перегляду та удосконалення теоретичної бази, особливо щодо їхнього фінансового забезпечення. В даній статті акцентовано увагу на категорії «фінансова спроможність громади», яка розглядається як комплексний показник, об'єднуючи бюджетну спроможність, фінансову потужність домогосподарств і фінансову спроможність суб'єктів господарювання. Ці аспекти спільно формують фінансову спроможність територіальної громади в широкому контексті.

У основі фінансової спроможності лежить забезпеченість територіальних громад фінансовими ресурсами, що включають бюджети громад, а також кошти домогосподарств і суб'єктів господарювання, що функціонують в межах громади. Цей комплексний показник має за мету надати адекватну оцінку здатності територіальних громад до якісного фінансування поточної діяльності та сталого розвитку в довгостроковій перспективі. Важливо враховувати, що оцінка не повинна обмежуватися лише розгляданням коштів місцевих бюджетів, але має охоплювати різні джерела фінансування.

Висновок до розділу 1

Бюджетна децентралізація передбачає часткове чи/або повне перенесення окремих повноважень та функцій по акумуляції, розподілу і використанню фінансових ресурсів із загальнонаціонального рівня управління на рівень окремих адміністративно-територіальних одиниць. В результаті процесу бюджетної децентралізації органи місцевого самоврядування отримують додаткові фінансові повноваження, які до цього часу не мали.

Бюджетна децентралізація покликана сприяти зростанню ефективності у сфері надання публічних послуг органами місцевого самоврядування та залучення територіальних громад до компетенції з управління державою. При цьому рівень розмежування владних повноважень та фінансових ресурсів за окремими рівнями у складі бюджетної системи слугує основним базисом при досягненні стійкого соціально-економічного розвитку територій та надання їх мешканцям доступних і якісних послуг. Основоположні принципи та переваги бюджетної децентралізації є корисними в бюджетній політиці регіонального розвитку країни, зокрема, в частині ефективного регулювання соціально-економічних процесів, зростання фінансової автономії ОМС, збалансування стану місцевих бюджетів, зростання власної дохідної складової та місцевих запозичень. Виконання зазначених завдань дозволить підвищити ефективність функціонування бюджетної системи та стане можливим при умові передачі повноважень на рівень територіальних громад місця та сприяння їх самостійності у прийнятті рішень щодо процесів планування доходів і здійснення бюджетних видатків.

Фінансова спроможність територіальних громад – це здатність забезпечувати високий рівень задоволення потреб своїх мешканців. Фінансова спроможність не обмежується лише доходами бюджету, вона включає грошові потоки від інших суб'єктів, які можуть бути використані для розвитку різних аспектів соціально-економічного життя, сприяючи загальному процвітанню бізнесу та населення на території громади.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ВИДТКІВ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНРАЛІЗАЦІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ

2.1. Моніторинг дохідної частини бюджетів територіальних громад

Доходи бюджетів територіальних громад відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку та якісної надання послуг на місцевому рівні. Мобілізація та ефективне використання цих доходів є ключовими компонентами фінансової спроможності громад. Доходи бюджетів громад є основним джерелом фінансування для реалізації основних повноважень місцевого самоврядування. Це включає в себе розвиток місцевої інфраструктури, утримання та поліпшення благоустрою, організацію освіти, охорони здоров'я та інших важливих сфер.

Доходи бюджетів територіальних громад грають активну роль у підтримці місцевого підприємництва та створенні робочих місць. Це може бути здійснено через інфраструктурні проекти, підтримку малих та середніх підприємств, а також стимулювання економічної активності в регіоні.

Доходи бюджетів територіальних громад використовуються для підвищення рівня та якості життя мешканців. Це може включати в себе розвиток культурних та рекреаційних об'єктів, підтримку спортивних заходів, а також забезпечення доступу до соціальних послуг. Доходи бюджетів є інструментом створення умов для активної участі громадян у прийнятті рішень. Забезпечення прозорості та відкритості у використанні бюджетних коштів допомагає підтримувати взаємодію та довіру між владою та громадою. Доходи бюджетів також є джерелом резервів для непередбачених ситуацій, таких як природні катастрофи, економічні кризи або інші надзвичайні обставини. Вони дозволяють громадам ефективно реагувати на зміни у соціально-економічному середовищі.

В цілому, доходи бюджетів територіальних громад мають стратегічне значення для сталого розвитку території, покращення якості життя та створення сприятливого середовища для розвитку місцевого бізнесу.

Розглянемо формування дохідної частини бюджету міської територіальної громади м. Тернополя (далі - ТМТГ) за період 2020-2022 роки (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

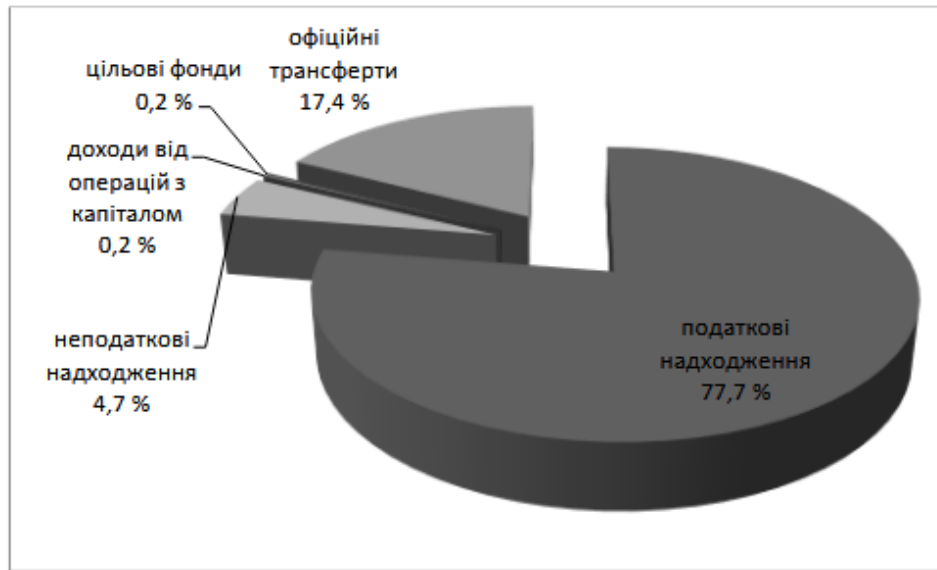
Динаміка, склад і структура доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади за період 2020-2022 років

Показники		Доходи бюджету, всього, в тому числі:	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Цільові фонди	Офіційні трансферти
2020	млн. грн.	2441,9	1588,5	126,3	10,8	7,8	707,7
	частка, %	100,0	65,1	5,2	0,4	0,3	28,9
2021	млн. грн.	3670,6	1993,5	155,8	23,7	8,9	1488,1
	частка, %	100,0	54,3	4,2	0,6	0,2	40,5
2022	млн. грн.	3141,9	2435,4	147,7	7,0	5,6	546,2
	частка, %	100,0	77,7	4,7	0,2	0,2	17,4
Приріст/скорочення млн. грн.		700,0	846,9	21,4	-3,8	-2,2	-161,5

Примітка. Складено автором за даними джерела [22; 52]

Дані, представлені у таблиці 2.1 вказують на зростання доходів бюджету ТМТГ за три роки на 700 млн. грн. (з 2441,9 млн. грн. у 2020 році до 3141,9 млн. грн. у 2022 році). Слід відмітити, що у 2022 році у порівнянні з 2021 роком доходи бюджету ТМТГ скоротилися на 528,7 млн. грн., що пов'язано із початком повномасштабної війни, результатом якої стала масова зовнішня міграція населення, скорочення діяльності суб'єктів підприємництва, запровадження пільг по сплаті податків і зборів, а відтак, скорочення надходжень до бюджету. Найбільшу частку у структурі доходів бюджету ТМТГ становили податкові надходження з тенденцією до зростання цього показника в динаміці 2020-2022 років. Так, якщо у 2020 році частка податкових надходжень становила 65,1 %, у 2021 році – 54,3 %, то у 2022 році – 77,7 %, приріст питомої

ваги податкових надходжень за цей період склав 12,6 %. На рис. 2.1. подано структуру доходів бюджету ТМТГ у 2022 році.

Рис. 2.1. Структура доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2022 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [22; 52]

У таблиці 2.2 розглянемо динаміку податкових надходжень до бюджету ТМТГ в розрізі окремих податків і зборів за період 2020-2022 роки.

Таблиця 2.2

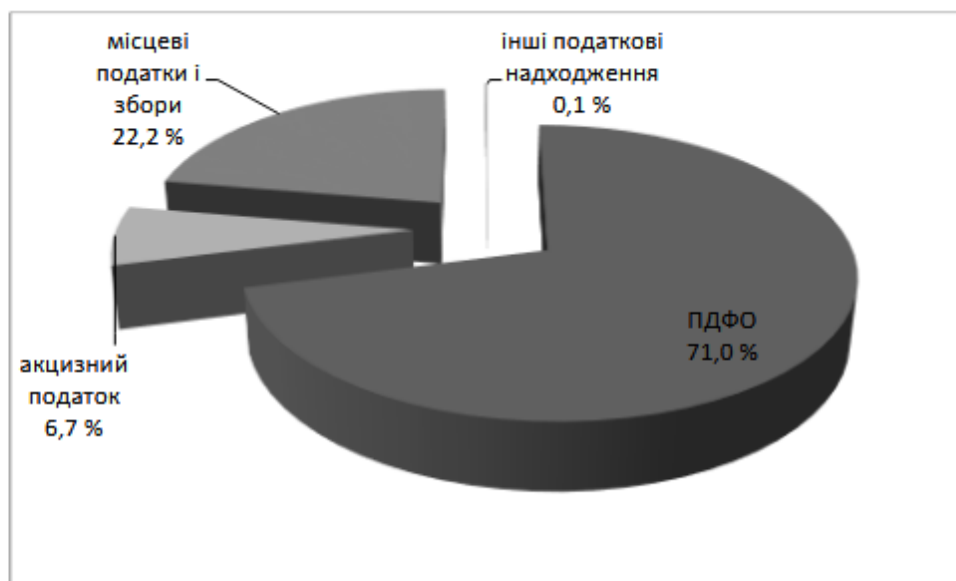
Динаміка податкових надходжень до бюджету Тернопільської міської територіальної громади за період 2020-2022 рр.

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Приріст млрд. грн.
	млрд. грн.	частка %	млрд. грн.	частка %	млрд. грн.	частка %	
Податкові надходження, всього, в тому числі:	1588,5	100,0	1993,5	100,0	2435,4	100,0	846,9
Податок та збір на доходи фізичних осіб	1039,0	65,4	1308,9	65,6	1730,2	71,0	691,2
Податок на прибуток підприємств	3,1	0,2	14,6	0,7	0,7	0,03	-2,4
Рентна плата	0,1	0,006	0,2	0,01	0,2	0,008	0,1
Акцизний податок	132,1	8,3	159,5	8,0	163,3	6,7	31,2
Місцеві податки і збори	414,0	26,1	509,6	25,6	540,0	22,2	126,0
Інші податки і збори:	0,1	0,006	0,7	0,03	1,0	0,04	0,9

Примітка. Складено автором за даними джерела [22; 52]

Динаміка абсолютних значень податкових надходжень за період 2020-2022 років демонструє зростання на 846,9 млн. грн. (з 1588,5 млн. грн. до 2435,4 млн. грн.). Слід відмітити, що в умовах воєнного стану багато суб'єктів підприємництва залишились працювати в громаді і попри усі економічні і військові загрози для власного бізнесу сплачували податки до бюджету громади і підтримували, тим самим, ЗСУ.

В розрізі податкових надходжень до бюджету громади більше 65% займав податок та збір на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО). Частка цього податку за аналізований період зросла на 5,6 % (з 65,4 % у 2020 році до 71 % у 2022 році). Динаміка абсолютних показників надходження ПДФО є зростаючою за останні три роки на 691,2 млн. грн. (з 1039 млн. грн. до 1730,2 млн. грн.). Таким чином, у 2022 році податкові надходження до бюджету ТМТГ на 74 % були сформовані за рахунок ПДФО (див. рис. 2.2).

Рис. 2.2. Структура податкових надходжень до бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2022 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [22; 52]

Наступним джерелом податкових надходжень до бюджету громади є місцеві податки і збори. Їх частка за останні три роки скоротилася на 3,9 відсоткових пункти (з 26,1 % до 22,2 %) при зростанні абсолютних значень на 126 млн. грн. (з 414 млн. грн. у 2020 році до 540 млн. грн. у 2022 році). Скорочення питомої ваги місцевих податків і зборів відбулося за рахунок

значного зростання ПДФО через збільшення надходжень від ПДФО з військовослужбовців у 2022 році.

В розрізі місцевих податків і зборів до бюджету ТМТГ більше 68 % займає єдиний податок з суб'єктів підприємництва, частка цього податку за останні три роки зростала на 4 відсоткових пункти. Динаміка мобілізації єдиного податку також демонструє зростання попри побоювання, що за рахунок пільг по сплаті цього податку в умовах воєнного стану його надходження можуть скоротитися. Таким чином, за даний період часу надходження єдиного податку зросли на 102,6 млн. грн. (з 266,3 млн. грн. у 2020 році до 368,9 млн. грн. у 2022 році) (див. табл. 2.3.).

Таблиця 2.3

**Динаміка, склад та структура місцевих податків і зборів
до бюджету Тернопільської міської територіальної громади за період
2020-2022 рр.**

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		приріст млрд. грн.
	млрд. грн.	частка %	млрд. грн.	частка %	млрд. грн.	частка %	
Місцеві податки і збори, всього, в тому числі:	414,0	100,0	509,6	100,0	540,0	100,0	126,0
Податок на майно, з них:	145,7	35,2	168,5	33,1	166,4	30,8	20,7
- земельний податок	84,8	20,5	90,3	17,7	88,6	16,4	3,8
- транспортний податок	1,1	0,3	1,1	0,2	0,8	0,1	-0,3
- податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	59,8	14,4	77,1	15,1	77,0	14,3	17,2
Збір за місця паркування транспортних засобів	1,8	0,4	2,8	0,5	3,9	0,7	2,1
Туристичний збір	0,3	0,07	0,5	0,09	0,8	0,1	0,5
Єдиний податок	266,3	64,3	337,7	66,3	368,9	68,3	102,6

Примітка. Складено автором за даними джерела [22; 52]

Вагомим джерелом надходжень у складі місцевих податків і зборів до бюджету ТМТГ є податок на майно. Його частка у структурі місцевих податків і зборів становить більше 30 %, хоча його питома вага скоротилася за

аналізований період на 4,4 %, проте абсолютні показники вказують на зростання на 20,7 млн. грн. (з 145,7 млн. грн. до 166,4 млн. грн.).

Слід відмітити, що єдиний податок і податок на майно у складі місцевих податків і зборів до бюджету громади становлять 99,1 %, а на місцеві збори припадає тільки 0,9 % надходжень.

У складі доходів місцевих бюджетів окрім податкових надходжень вагоме місце займають офіційні трансферти, представлені дотаціями та субвенціями. У таблиці 2.4 подано динаміку, склад та структуру офіційних трансфертів до бюджету ТМТГ за період 2020-2022 роки.

Таблиця 2.4

**Динаміка та структура офіційних трансфертів у складі
бюджету Тернопільської міської територіальної громади за період
2020-2022 рр.**

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		приріст/ зменше- ння млрд. грн.
	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	
Офіційні трансферти, в тому числі:	707,7	100,0	1488,6	100,0	546,2	100,0	-161,5
Дотації з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	12,7	1,8	7,8	0,5	5,3	0,9	-7,4
Субвенції з державного бюджету, з них:	630,7	89,1	1437,1	96,5	513,1	93,9	-117,6
освітня субвенція	387,2	54,7	503,8	33,8	513,1	93,9	125,9
Субвенція на розвиток спортивної інфраструктури	–	–	141,6	9,5	–	–	–
інші субвенції	243,4	34,4	791,7	53,2	–	–	–
Субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам	64,0	9,0	43,3	2,9	27,8	5,1	-36,2

Примітка. Складено автором за даними джерела [22; 52]

Динаміка надходження міжбюджетних трансфертів до складу доходів бюджету ТМТГ за аналізований період 2020-2022 років вказує на значні коливання. Так, у 2020 році до бюджету ТМТГ надійшло 707,7 млн. грн. офіційних трансфертів, з яких 98,2 % у вигляді субвенцій і 1,8 у вигляді

дотацій. У складі субвенцій з державного бюджету більше 70 % складала освітня субвенція, інших 30 % було спрямовано різні напрями соціально-економічного розвитку територій. У 2021 році обсяг офіційних трансфертів зріс більше, ніж у два рази і склав 1488,6 млн. грн., з яких субвенції займали 99,5 % і лише 0,5 % припадало на дотації з інших місцевих бюджетів. У 2021 році більше 141 млн. грн. субвенцій було спрямовано на розвиток спортивної інфраструктури громади, що становило 9,5 % усіх трансфертних платежів, а також 791,7 млн. грн. склали інші субвенції за різними спрямуваннями для розвитку територіальної громади. Освітня субвенція становила 33,8 % усіх міжбюджетних трансфертів.

У 2022 році ситуація значно погіршилася щодо отримання до складу доходів бюджету громади офіційних трансфертів, а саме їх поступило у сумі 546,2 млн. грн., що на 161,5 млн. грн. менше, ніж у 2020 році та на 942,4 млн. грн. менше, ніж у 2021 році. Така ситуація пов'язана із веденням воєнних дій на території України і переформатування видаткової складової державного бюджету на фінансування ЗСУ. Таким чином, у 2022 році субвенція з державного бюджету була спрямована тільки на освітню галузь у розмірі 513,1 млн. грн. 5,1 % становили субвенції з інших місцевих бюджетів і 0,9 % усіх офіційних трансфертів припало на дотацію з інших місцевих бюджетів.

Неподаткові надходження у складі доходів бюджету ТМТГ за період 2020-2022 років представлено у таблиці 2.5.

Неподаткові надходження до бюджету громади за три роки показують зростаючі показники. Так, за даний період їх надходження зросли на 21,4 млн. грн. (з 126,3 млн. грн. у 2020 році до 147,7 млн. грн. у 2022 році). Частка неподаткових надходжень у доходах бюджету громади становить близько 5 %. У складі неподаткових надходжень 52,3 % займають власні надходження бюджетних установ, які в динаміці останніх років демонструють стійке зростання з 59,9 млн. грн. у 2020 році до 77,3 млн. грн. у 2022 році, ріст склав 17,4 млн. грн.

Таблиця 2.5

**Динаміка, склад і структура неподаткових надходжень до бюджету
Тернопільської міської територіальної громади за період 2020-2022 рр.**

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Приріст / зменшення млрд. грн.
	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	
Неподаткові надходження, всього, в тому числі:	126,3	100,0	155,8	100,0	147,7	100,0	21,4
Доходи від власності та підприємницької діяльності	8,6	6,8	16,5	10,6	27,3	18,5	18,7
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	18,6	14,7	22,7	14,6	30,8	20,8	12,1
Інші неподаткові надходження	39,2	31,0	51,1	32,8	12,3	8,3	-26,9
Власні надходження бюджетних установ	59,9	47,4	65,2	41,8	77,3	52,3	17,4

Примітка. Складено автором за даними джерела [22; 52]

Адміністративні збори і платежі становлять 20,8 % усіх неподаткових надходжень і їх абсолютні показники зросли за даний період на 18,7 млн. грн. (з 18,6 млн. грн. у 2020 році до 30,8 млн. грн. у 2022 році), що є найбільшим приростом серед усіх складових неподаткових надходжень бюджету громади. Близькими за значеннями є доходи від власності і підприємницької діяльності, які становлять 18,5 % усіх неподаткових надходжень, Абсолютні показники цієї групи надходжень зросли з 8,6 млн. грн. до 27,3 млн. грн.

Від'ємним показником характеризуються інші неподаткові надходження, динаміка мобілізації яких вказує на їх скорочення на 26,9 млн. грн. (з 39,2 млн. грн. до 12,3 млн. грн.).

Таким чином, неподаткові надходження до бюджету ТМТГ займають лише 5 % , проте вони є стійким джерелом наповнення дохідної частини бюджету громади.

2.2. Характеристика видаткової частини бюджетів територіальних громад

Територіальні громади вправі визначати свої власні бюджети та розпоряджатися видатками відповідно до потреб своїх мешканців і стратегії розвитку. Основні напрямки видатків бюджетів територіальних громад включають такі складові:

– *соціальні програми*: видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та інші сфери, що спрямовані на покращення якості життя мешканців. Розвиток освіти і охорони здоров'я сприяє підвищенню рівня освіченості та здоров'я населення;

– *інфраструктура*: видатки на розвиток інфраструктури, такі як будівництво і ремонт доріг, водогонів, енергетичних систем, а також розвиток громадського транспорту. Це сприяє зручності для мешканців та розвитку економіки територіальних громад;

– *екологія та енергоефективність*: видатки на проекти, спрямовані на покращення екологічної ситуації та збільшення енергоефективності. Це може включати в себе розвиток відновлювальних джерел енергії, впровадження енергозберігаючих технологій та інші заходи для зменшення впливу на довкілля;

– *економічний розвиток*: підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток місцевого ринку праці, стимулювання інвестицій та реалізація проектів, спрямованих на зростання економіки територіальної громади;

– *культурні та спортивні заходи*: видатки на культурні та спортивні події, будівництво та ремонт культурних об'єктів, підтримка та розвиток місцевих традицій та фестивалів.

Розглянемо видатки бюджету Тернопільської міської територіальної громади за період 2020-2022 років за функціональною класифікацією видатків (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка, склад і структура видатків Тернопільської міської територіальної громади за період 2020-2022 рр.

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Приріст млн. грн.
	млн. грн.	частка %	млн. грн.	частка, %	млн. грн.	частка, %	
Видатки бюджету, всього, в тому числі:	2392,9	100,0	3490,4	100,0	3067,5	100,0	674,6
Загальнодержавні функції	156,7	6,5	188,5	5,4	212,4	6,9	55,7
Житлово-комунальне господарство	322,4	13,5	346,3	9,9	467,2	15,2	144,8
Охорона здоров'я	203,1	8,5	98,9	2,8	124,7	4,1	-78,4
Культура і мистецтво	57,7	2,4	35,2	1,0	38,3	1,2	-19,4
Фізична культура і спорт	44,3	1,8	97,3	2,8	72,5	2,4	28,2
Освіта	266,8	11,1	1395,2	11,3	1481,9	48,3	1215,1
Соціальний захист і соціальне забезпечення	102,4	4,3	119,0	3,4	177,0	5,8	14,6
Економічна діяльність	363,8	15,2	1120,5	32,1	350,1	11,4	-13,7
Інша діяльність	1,1	0,05	0,9	0,02	114,8	3,7	113,7
Міжбюджетні трансферти	60,7	2,5	88,1	2,5	28,2	0,9	-32,5

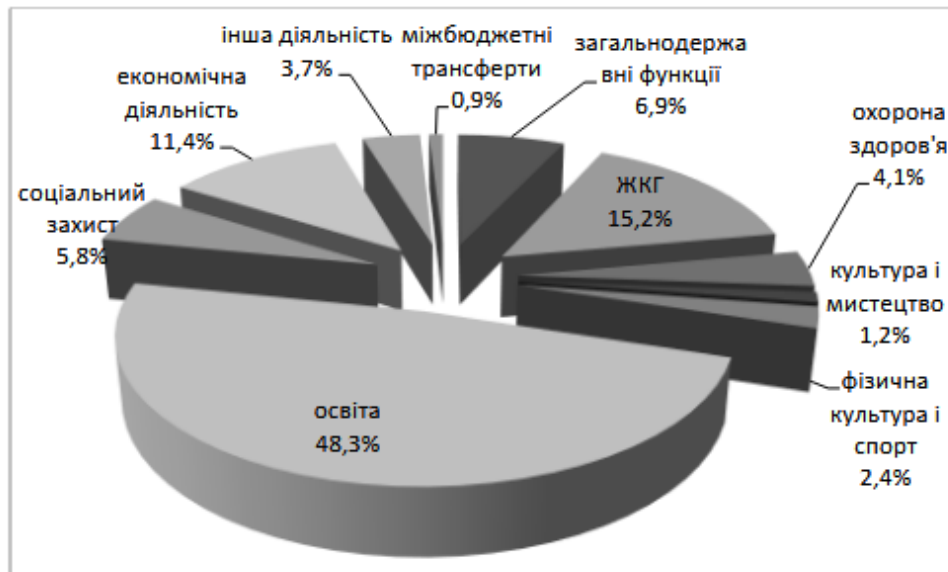
Примітка. Складено автором за даними джерела [22; 52]

Динаміка видаткової частини бюджету ТМТГ за період 2020-2022 років є строкатою. Так, у 2020 році обсяг видатків становив 2392,9 млн. грн., у 2021 році видатки бюджету громади зросли на 1097,5 млн. грн. і становили 3490,4 млн. грн., а у 2022 році обсяг видатків скоротився на 422,9 млн. грн. і склали 3067,5 млн. грн. Скорочення обсягу фінансування видаткових статей бюджету громади у 2022 році пояснюється початком збройної агресії росії проти України, в результаті чого відбулося переформатування видаткової частини місцевих бюджетів загалом, в тому числі і видатків бюджету ТМТГ.

В розрізі видаткової складової найбільшу питому вагу у структурі видатків у 2022 році склали видатки на освітню галузь – 48,3 %, житлово-комунальне господарство – 15,2 %, економічну діяльність – 11,4 % (див. рис. 2.3).

Однією з ключових галузей розвитку громади залишається освіта, яка у 2022 році отримала значний обсяг фінансування - 1429,5 млн. грн. Структура

цих видатків включає кошти з міського бюджету в розмірі 901,1 млн. грн., а також субвенції з державного бюджету та від ОТГ у сумі 528,4 млн. грн.

Рис. 2.3. Структура видаткової частини бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2022 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [22; 52]

За аналізований період видатки бюджету громади на освіту значно зросли, а саме на 1215,1 млн. грн. (з 266,8 млн. грн. у 2020 році до 1481,9 млн. грн. у 2022 році). Суттєве зростання обсягів фінансування освіти відбулось починаючи з 2021 року при проведенні освітньої реформи і внесення змін до формули розподілу освітньої субвенції, відповідно до якої усі освітні видатки фінансуються за рахунок освітньої субвенції, окрім видатків, спрямованих на утримання навчальних закладів, фінансування яких проводиться за рахунок коштів бюджету громади. У 2020 році питома вага видатків бюджету громади на освіту становив лише 11,1 %.

Зауважимо, що значна частина цих коштів (1086,0 млн. грн.) спрямована на оплату праці адміністративного та педагогічного персоналу, як захищеної статті видатків кошторисів навчальних закладів. Крім того, було профінансовано капітальні видатки у розмірі 4,0 млн. грн., включаючи придбання основних засобів та капітальний ремонт навчальних закладів. Щодо

динаміки фінансування, порівняно з попереднім роком галузь освіти отримала додаткові 86,7 млн. грн., включаючи значне збільшення виплат заробітної плати на 57,6 млн. грн. Наведені цифри також вказують на велику увагу, яку приділяють дошкільній освіті (324,2 млн. грн.), загальноосвітнім школам (801,0 млн. грн.) та професійно-технічним училищам (194,1 млн. грн.). Однак важливо відзначити, що питання майнового характеру в цих установах залишається невирішеним, що вимагає негайної уваги та розв'язання.

На фінансування видатків на ЖКГ за рахунок коштів бюджету громади спрямовано 15,2 % або 467,2 млн. грн. ЖКГ є однією з вагомих напрямів діяльності громади, від злагодженої роботи якої залежить діяльність усіх комунальних служб та надання якісних і своєчасних послуг мешканцям громади. Зокрема, кошти бюджету на ЖКГ було спрямовано за такими напрямками:

– на благоустрій громади – 426,8млн. грн. («поточний ремонт об'єктів благоустрою – 130,7 млн. грн. та утримання б'юветів, колонок-качалок та фонтанів - 4,1 млн. грн., капітальний ремонт ШМГ - 50,3 млн. грн., упорядкування кладовищ -11,8 млн. грн., утримання вулично - дорожніх мереж - 65,4 млн. грн., озеленення –7,2 млн. грн., ліквідація руйнувань, деформацій та відновлення дорожнього покриття вулично-дорожньої мережі - 86,7млн. грн., відновлення покриття міжквартальних проїздів та прибудинкових територій – 69,8 млн. грн., капітальний ремонт та влаштування зупинок громадського транспорту – 0,8 млн. грн.» [52]);

– на експлуатацію і технічне обслуговування об'єктів житлового фонду спрямовано 11,3 млн. грн. «(поточні ремонти покрівлі – 8,5млн. грн., інженерні мережі – 1,5млн. грн., ліфти – 1,3млн. грн.);

– на поповнення статутних капіталів комунальних підприємств - 97,0 млн. грн. (КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» – 90,0 млн.грн. на оплату кредиту одержаного з ЄБРР, КП «Тернопільводоканал» - 7,0 млн. грн.);

– на будівництво об'єктів ЖКГ - 20,0 млн. грн. (реконструкція шляхопроводу ч/з залізничну колію вул. Об'їзна в р.-н. вул. Гайової – 20,0 млн. грн.);

– на утримання та розвиток автомобільних доріг – 0,3 млн. грн. (дорога М-09);

– на заходи із запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій - 7,0 млн. грн.;

– інші видатки ЖКГ – 29,2 млн. грн.» [52].

Динаміка видатків на житлово-комунальне господарство за аналізований період 2020-2022 років зросла на 144,8 млн. грн. (з 322,4 млн. грн. до 467,2 млн. грн.). Фінансування цього напрямку видатків здійснювалося як з рахунків коштів загального фонду бюджету громади, так і за рахунок спеціального фонду.

Значний обсягом фінансування характерний для економічної діяльності територіальної громади. Питома вага видатків на економічну діяльність у структурі усіх видатків бюджету громади у 2022 році становила 11,4 %. На протязі аналізованого періоду ці видатки значно скоротилися, а саме на 13,7 млн. грн. (з 363,8 млн. грн. до 350,1 млн. грн.). Відмітимо, що у 2021 році видатки на економічну діяльність склали 1120,5 млн. грн., що пов'язано із реалізацією місцевих програм розвитку. У 2022 році «на утримання транспорту та транспортної інфраструктури з бюджету громади виділено кошти в сумі 207,1 млн. грн. з них: інша діяльність у сфері транспорту складає 115,8 млн. грн. (покілометрова оплата за надані транспортні послуги - 113,8 млн. грн., інші заходи у сфері зв'язку, телекомунікацій та інформатики – 2,0 млн. грн.), заходи з територіальної оборони - 2,8 млн. грн., фінансову підтримку транспорту - 88,5 млн. грн.» [52].

На фінансування органів місцевого самоврядування з бюджету громади виділено фінансові ресурси в сумі 212,4 млн. грн., в тому числі за загальним фондом 202,6 млн. грн., а за спеціальним фондом – 9,8 млн. грн. На виплату заробітної плати працівникам органів місцевого самоврядування передбачено 149,6 млн. грн., оплата за енергоносії становила 4,5 млн. грн., на інші поточні

видатки було спрямовано 48,5 млн. грн. В динаміці років видатки на утримання органів управління зросли з 156,7 млн. грн. у 2020 році до 212,4 млн. грн. у 2022 році, що становить 6,9 % усіх видатків бюджету громади.

Таблиця 2.7

Розпорядники коштів, програми та обсяги їх фінансування за напрямом соціальний захист і соціальне забезпечення з бюджету ТМТГ у 2022 році

№ п/п	Головні розпорядники коштів	Програми	Сума коштів, млн. грн.
1.	Управління соціальної політики	Міська програма «Гурбота» для соціально – незахищених верств населення, малозабезпечених сімей, <i>в тому числі:</i>	21,1
1.1		– для виплати адресної та грошової допомог	8,0
1.2		– надання одноразової грошової допомоги громадянам, які відібрані на контрактну службу в ЗСУ	0,4
1.3		– виплата грошової компенсації за земельні ділянки учасникам АТО	1,3
1.4		– виплата допомоги членам сімей загиблих АТО	1,1
1.5		– відшкодування пільг ветеранам ОУН-УПА, реабілітованим громадянам, афганцям та членам їх сімей на ЖКП	1,3
1.6		– компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги	2,6
1.7		– фінансова підтримка ТБФ «Карітас»	3,4
1.8		– соціальне таксі	0,3
1.9		– соціальне замовлення	0,8
1.10		– інші видатки	1,9
2.		Надання реабілітаційних послуг особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю	4,2
3.		Забезпечення соціальними послугами за місцем проживання громадян, які не здатні до самообслуговування (терцентр)	18,1
1.	Управління сім'ї, молодіжної політики та захисту дітей	На утримання закладів сім'ї, молодіжної політики та захисту дітей	7,0
1.	Управління транспортних мереж та зв'язку	На відшкодування пільгового перевезення громадян, <i>в тому числі:</i>	114,2
1.1		– компенсаційні виплати на автомобільний транспорт	78,8
1.2		– залізничний транспорт	2,4
1.3		– електротранспорт	33,0

Примітка. Складено автором за даними джерела [52]

Не менш важливими сферами діяльності громади є культура та мистецтво; фізична культура і спорт (з урахуванням навчальних закладів естетичного виховання) на утримання яких спрямовано - 91,4 млн. грн. та 72,6

млн. грн. відповідно, їх частка у структурі видатків бюджету громади у 2022 році становила 1,2 % та 2,4 % відповідно.

Фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення населення у 2022 році було проведено «3-ма головними розпорядниками коштів, а саме:

- управлінням соціальної політики,
- управлінням сім'ї, молодіжної політики та захисту дітей,
- управлінням транспортних мереж та зв'язку» [22].

На утримання закладів у сфері охорони здоров'я у 2022 році було спрямовано 125,6 млн. грн., із яких виплати на оплату праці становили 24,1 млн. грн., оплата енергоносіїв – 46,6 млн. грн.; фінансування капітальних видатків закладів охорони здоров'я – 14,2 млн. грн., в тому числі: на придбання основних засобів було спрямовано 12,1 млн. грн. та проведення капітальних ремонтів медичних установ профінансовано у сумі 2,1 млн. грн.).

Таким чином, за рахунок видатків бюджету ТМТГ здійснюється фінансування соціально-економічного розвитку території, зокрема найбільшу частку серед яких займає освіта, ЖКГ та економічна діяльність громади.

2.3. Фінансова спроможність та основні показники її визначення

У програмі соціально-економічного розвитку Тернопільської міської територіальної громади на 2022-2024 роки зазначено, що «показник податкоспроможності бюджету (ПДФО на 1 мешканця) громади є вищим за середній по країні, через що до неї застосовується механізм горизонтального вирівнювання – кошти перераховуються до державного бюджету у вигляді реверсної дотації. Обсяг реверсної дотації в 2020 році склав 55,23 млн. грн. (проти 57,68 млн. грн. у 2019 рік), а у 2022 році – 13,2 млн. грн. при запланованих показниках у сумі 95,1 млн. грн.» [51]. У 2020 році для бюджету

громади був характерний профіцит бюджету, який склав 49 млн. грн. Відтак, ТМТГ є фінансово спроможною громадою і є одним із обласних центрів країни.

Фінансова спроможність передбачає визначення фінансового потенціалу територіальних громад та спроможність місцевих органів влади виконувати власні та делеговані повноваження відповідно до норм чинного законодавства.

У зв'язку із унікальністю бюджетних систем кожної країни відмічається відсутність єдиної уніфікованої системи показників для оцінки фінансової спроможності територіальних громад чи інших місцевих адміністративно-територіальних одиниць у всьому світі. Незважаючи на це, вчені рекомендують використовувати ряд базових критеріїв, які можна адаптувати для проведення досліджень та налаштовувати згідно з особливостями кожної конкретної країни. Оцінку фінансової спроможності міських територіальних громад можна проводити в таких двох вимірах:

- а) як діагностику фінансового стану та особливостей територіальної громади, що дозволяє визначити основи для її подальшого розвитку;
- б) як частину реформи децентралізації та регіональної політики, оцінюючи її вплив на економічний розвиток країни в цілому.

Безумовно, ці два аспекти тісно взаємодіють між собою, а пріоритети в першому стають ключовими для досягнення другого. Основний акцент у цьому дослідженні зроблено на аналізі міської територіальної громади та її фінансового стану. Головні показники, які використовуються для оцінки фінансової стійкості громад, зазвичай включають в себе:

- а) бюджет громади;
- б) активи та пасиви громади.

Важливо врахувати, що якісний бюджет є відображенням стратегії місцевого самоврядування щодо управління майном громади. Порядне управління активами, в свою чергу, сприяє їхньому ефективному використанню та розвитку, що впливає на фінансову стійкість громади. Таким чином, ми бачимо, як виникає взаємозв'язок між бюджетним та фінансовим станом

громади, утворюючи цілісний механізм. Оцінка обох його компонентів стає невід’ємною частиною аналізу.

В Україні у 2021 році підготовлено Методичні рекомендації щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад робочою групою з фінансових питань офісу підтримки реформи децентралізації при Міністерстві регіональної політики, вона є результатом спільної роботи фахівців Міністерства, асоціацій органів місцевого самоврядування, експертів у сфері місцевих фінансів.

Методичні рекомендації для оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад створені з метою визначення потенціалу та здатності громад забезпечувати якісне надання публічних послуг населенню, з урахуванням рівних можливостей для жінок і чоловіків, і задовольняти інтереси мешканців у всіх сферах їхньої діяльності на відповідній території, означеної як індекс розвитку потенціалу територіальної громади. Ці рекомендації можуть бути придатними для використання органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при ухваленні управлінських рішень, а також для проведення аналізу фінансової спроможності територіальних громад та виявлення шляхів зміцнення їх матеріальної основи. Основною метою у процесі визначення фінансової спроможності є забезпечення збалансованості та стійкості фінансової системи місцевого самоврядування, зокрема у сфері надання публічних послуг. Таким чином, аналіз фінансової спроможності громад базується на індикаторах їхнього потенціалу, з урахуванням міжбюджетних трансфертів з державного бюджету. Спробуємо за даними методологічних вказівок визначити порогові значення цих показників та розрахувати інтегральний індекс розвитку потенціалу територіальних громад на прикладі Тернопільської міської територіальної громади. У таблиці 2.8 подано показники, критерії їх оцінювання та порогові значення для розрахунку фінансової спроможності бюджету ТМТГ відповідно до наданих Методичних рекомендацій [37]. Також у даній таблиці нами поданий розрахунок показників фінансової спроможності спроектований на дані бюджету ТМТГ за 2022 рік.

Таблиця 2.8

Показники, критерії оцінювання та значення критеріїв визначення фінансової спроможності територіальних громад (відповідно до Методичних рекомендацій) [37]

№ п/п	показник	Критерії оцінювання	Значення критерію	Середній показник по Україні	Показники бюджету ТМТГ	
					2021	2022
1.	Доходи загального фонду з розрахунку на 1 мешканця (прогресивний показник)	☐ понад 50% від середнього по Україні ☐ +15% – +50% ☐ +/-15% від середнього по Україні ☐ -15% – -50% ☐ менше 50% від середнього по Україні ☐ менше 10% від середнього по Україні	1,5 – високий рівень 1,3 – оптимальний рівень 1,0 – задовільний рівень 0,7 – помірний рівень 0,5 – низький рівень 0,1 – критичний рівень	1145,13	8954,62	10939,47
2.	Частка видатків на утримання апарату ради територіальної громади та її виконавчих органів у бюджеті територіальної громади, без трансфертів (регресивний показник)	☐ менше 50% від середнього по Україні ☐ -15% – -50% ☐ +/-15% від середнього по Україні ☐ +15% – 50% ☐ 50% – 80% ☐ понад 80% від середнього по Україні	1,5 – високий рівень 1,3 – оптимальний рівень 1,0 – задовільний рівень 0,7 – помірний рівень 0,5 – низький рівень 0,1 – критичний рівень	28,37	9,27	8,51
3.	Капітальні видатки з розрахунку на 1 мешканця (прогресивний показник)	☐ понад 50% від середнього по Україні ☐ +15% – 50% ☐ +/-15% від середнього по Україні ☐ -15% – -50% ☐ менше 50% від середнього по Україні	1,5 – високий рівень 1,3 – оптимальний рівень 1,0 – задовільний рівень 0,7 – помірний рівень 0,5 – низький рівень 0,1 – критичний рівень	74,89	201,3	138,5

4.	Рівень дотаційності бюджету територіальної громади (<i>регресивний показник</i>)	☐ менше -30% ☐ -15% – -30% ☐ +/-15% від 0% (0% – відсутність базової та реверсної дотації) ☐ 15% – 30% ☐ 30% – 50% ☐ понад 50%	1,5 – високий рівень 1,3 – оптимальний рівень 1,0 – задовільний рівень 0,7 – помірний рівень 0,5 – низький рівень 0,1 – критичний рівень	15,57	-6,31	-5,34
5.	Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету територіальної громади (<i>регресивний показник</i>)	☐ менше 50% від середнього по Україні ☐ -15% – -50% ☐ +/-15% від середнього по Україні ☐ +15% – 50% ☐ понад 50% від середнього по Україні	1,5 – високий рівень 1,3 – оптимальний рівень 1,0 – задовільний рівень 0,7 – помірний рівень 0,5 – низький рівень	82,54	57,17	49,65
6.	Видатки на загальну середню освіту з розрахунку на 1 учня (<i>прогресивний показник</i>)	☐ понад 50% від середнього по Україні ☐ +15% – 50% ☐ +/-15% від середнього по Україні ☐ -15% – -50% ☐ менше 50% від середнього по Україні	1,5 – високий рівень 1,3 – оптимальний рівень 1,0 – задовільний рівень 0,7 – помірний рівень 0,5 – низький рівень	9364,05	15325	25922
7.	Видатки загального фонду на 1 мешканця (<i>регресивний показник</i>)	☐ менше 50% від середнього по Україні ☐ -15% – -50% ☐ +/-15% від середнього по Україні ☐ +15% – 50% ☐ понад 50% від середнього по Україні	1,5 – високий рівень 1,3 – оптимальний рівень 1,0 – задовільний рівень 0,7 – помірний рівень 0,5 – низький рівень	1750,82	1275,16	1173,2
8.	Частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету громади, без трансфертів (<i>середній показник</i>)	☐ понад +70% від середнього по Україні (висока залежність від місцевих податків і зборів) ☐ +60 – +70% ☐ 50% – 60% ☐ +15% – 50% ☐ +/-15% від середнього по Україні ☐ -15% – -50% ☐ менше 50% від середнього по Україні	0,5 – низький рівень 0,7 – помірний 1,5 – високий рівень 1,3 – оптимальний рівень 1,0 – задовільний рівень 0,7 – помірний рівень 0,5 – низький рівень	36,55	25,07	21,65

Для кожного показника визначено свій критерій оцінювання, виходячи із відсоткового значення цього показника по відношенню до його середнього значення по Україні. Відхилення даного показника від середнього значення загалом по Україні визначено в діапазоні від -50 % до 50 %.

Залежно від відображеного відсотковими інтервалами, в який потрапив розраховуваний нами показник відповідно до критерію оцінки, встановлюється значення цього критерію як коефіцієнту від 0,1 до 1,5, які визначаються від критичного рівня розвитку конкретної територіальної громади до її високого рівня розвитку.

З метою визначення інтегрального індексу розвитку фінансового потенціалу територіальної громади розраховується показник як середнє арифметичне значення усіх 8-ми показників. Залежно від того, у який діапазон потрапив інтегральний індекс, можна зробити висновок про відповідний рівень фінансової спроможності даної територіальної громади: «критичний (що відповідає значенню критерія 0,1), низький (що відповідає значенню критерія 0,5), помірний (що відповідає значенню критерія 0,7), задовільний (що відповідає значенню критерія 1,0), оптимальний (що відповідає значенню критерія 1,3) чи високий (що відповідає значенню критерія 1,5)» [39].

Як зазначають багато економістів з вивчення місцевих фінансів, «для отримання більш точного результату щодо рівня фінансової спроможності територіальної громади та враховуючи показники розвитку територіальної громади, що оприлюднюються на офіційному порталі «Децентралізація», у цей проект необхідно внести певні корективи, зокрема перелік показників розвитку територій доповнити видатками загального фонду на одного мешканця, оскільки видаткова частина бюджету відіграє вагомую роль для розвитку території, особливо в умовах обмеженості фінансових потреб як регіонів, так і Державного бюджету в цілому» [42].

Натомість, пропонується такий показник, як «частка доходів громади за рахунок трансфертів з державного бюджету, можна не включати до індикаторів Методики, оскільки серед показників є показник заробітної плати, а саме:

питома вага заробітної плати у видатках загального фонду, а також окремим показником враховується рівень дотаційності бюджету. Видатки на культуру, фізичну культуру і спорт з розрахунку на одного мешканця доцільно замінити на видатки на загальну середню освіту на одного учня, так як дана стаття видатків є значно вищою» [57].

Таким чином, ми розглянули фінансову спроможність Тернопільської міської територіальної громади враховуючи визначені вище пропозиції, розрахунок подано у таблиці 2.8.

Аналізуючи одержані результати дослідження, робимо висновок, що рівень фінансової спроможності Тернопільської міської територіальної громади відповідає оптимальному рівню, про що свідчить узагальнений показник рівня фінансової спроможності у розмірі 1,36. Для підвищення рівня фінансової спроможності Тернопільської міської територіальної громади необхідно звернути увагу на особливості і обсяг справляння місцевих податків і зборів, відхилення за якими у порівнянні із узагальненим показником по Україні складає 7,75 %, що відповідає задовільному рівню. Відтак, наповнюваність бюджету громади за рахунок місцевих податків і зборів у ТМТГ використана не повністю. Необхідною умовою нарощення рівня фінансової спроможності громади є зростання ролі місцевих податків і зборів та збільшення їх надходжень до бюджету громади, що обумовить збільшення їх частки в доходах бюджету громади та сприятиме зміцненню міського бюджету і розширенню фінансової бази бюджету громади.

В результаті проведеного аналізу варто відзначити, що бюджетна децентралізація в Україні призвела до позитивних результатів. Проте, як і у будь-якій реформі, виявлено виклики та ризики, що впливають на політичне та суспільне життя. Основні переваги бюджетної децентралізації в Україні включають:

- розширення доходної бази територіальних громад за рахунок збільшення обсягу податків, які спрямовуються до місцевих бюджетів, а не до державного бюджету;

- зменшення видаткової частини місцевих бюджетів через ефективнішу управлінську діяльність та скорочення адміністративних витрат;
- надання територіальним громадам права розширювати дохідну базу шляхом інвестування у фінансові активи в банках та залучення позик від міжнародних фінансових організацій.

Натомість, слід відзначити, що залишається невирішеним питання оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад. Деякі методики та механізми для такої оцінки вже були розроблені українськими науковцями. Крім того, за участю Міністерства розвитку громад та територій України був створений Проект Методичних рекомендацій щодо оцінки фінансової спроможності територіальних громад. Ці методики включають розрахунок індикаторів, які вказують на високий, оптимальний, задовільний, помірний, низький або критичний рівень розвитку територіальної громади.

Хоча розрахунки за цими методиками свідчать про підвищення фінансової спроможності територіальних громад під впливом децентралізації, критичний аналіз використовуваних показників вказує на неоднозначність отриманих результатів. Зазначені методики також не дають можливості кількісно виміряти рівень фінансової спроможності та розраховувати відсоток її зростання в територіальних громадах. Вважаємо, що для достовірної відповіді на питання про рівень фінансової стійкості територіальної громади необхідно продовжити дослідження у напрямку розробки відносного показника, який дозволить у відсотках визначити рівень фінансової спроможності.

Висновок до розділу 2

Аналіз джерел формування доходів та здійснення видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2020-2022 роки дозволив зробити наступні висновки:

Доходи бюджетів територіальних громад відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку та якісної надання послуг на місцевому рівні.

Мобілізація та ефективне використання цих доходів є ключовими компонентами фінансової спроможності громад. За 2020-2023 роки доходи бюджету ТМТГ зросли на 700 млн. грн. (з 2441,9 млн. грн. у 2020 році до 3141,9 млн. грн. у 2022 році). Слід відмітити, що у 2022 році у порівнянні з 2021 роком доходи бюджету ТМТГ скоротилися на 528,7 млн. грн., що пов'язано із початком повномасштабної війни, результатом якої стала масова зовнішня міграція населення, скорочення діяльності суб'єктів підприємництва, запровадження пільг по сплаті податків і зборів, а відтак, скорочення надходжень до бюджету.

Найбільшу частку у структурі доходів бюджету ТМТГ становили податкові надходження з тенденцією до зростання цього показника в динаміці 2020-2022 років. Питома вага податкових надходжень у структурі доходів бюджету громади становила у 2022 році 77,7 %, або 2435,4 млн. грн. Слід відмітити, що в умовах воєнного стану багато суб'єктів підприємництва залишилися працювати в громаді і попри усі економічні і військові загрози для власного бізнесу сплачували податки до бюджету громади і підтримували, тим самим, ЗСУ. В розрізі податкових надходжень до бюджету громади більше 65 % займав податок та збір на доходи фізичних осіб (ПДФО). Частка цього податку за аналізований період зросла на 5,6 % (з 65,4 % у 2020 році до 71 % у 2022 році). Динаміка абсолютних показників надходження ПДФО є зростаючою за останні три роки на 691,2 млн. грн. (з 1039 млн. грн. до 1730,2 млн. грн.). Таким чином, у 2022 році податкові надходження до бюджету ТМТГ на 74 % були сформовані за рахунок ПДФО.

Наступним джерелом податкових надходжень до бюджету громади є місцеві податки і збори. Їх частка у 2022 році складала 22,2 %, а абсолютний показник – 540 млн. грн. В розрізі місцевих податків і зборів до бюджету ТМТГ більше 68 % займає єдиний податок з суб'єктів підприємництва.

Динаміка видатків бюджету громади за 2020-2022 роки вказує на їх зростання на 674,6 млн. грн. і у 2022 році вони становили 3067,5 млн. грн. Слід

відмітити скорочення видаткової складової бюджету громади у 2022 році проти 2021 року на 422,9 млн. грн.

У видатковій частині бюджету ТМТГ у 2022 році пріоритети надавалися освіті, її частка у структурі видатків бюджету громади становила 48,3 %, ЖКГ – 15,2 %, економічній діяльності – 11,4 %, соціальний захист населення – 5,8 %.

Фінансова спроможність територіальних громад передбачає визначення фінансового потенціалу територіальних громад та спроможність місцевих органів влади виконувати власні та делеговані повноваження відповідно до норм чинного законодавства. У зв'язку із унікальністю бюджетних систем кожної країни відмічається відсутність єдиної уніфікованої системи показників для оцінки фінансової спроможності територіальних громад чи інших місцевих адміністративно-територіальних одиниць у всьому світі.

У програмі соціально-економічного розвитку ТМТГ на 2022-2024 роки зазначено, що показник податкоспроможності бюджету (ПДФО на 1 мешканця) громади є вищим за середній по країні, через що до неї застосовується механізм горизонтального вирівнювання, а саме: кошти перераховуються до державного бюджету у вигляді реверсної дотації. Обсяг реверсної дотації в 2020 році склав 55,23 млн. грн., а у 2022 році – 13,2 млн. грн.

Нами проведено аналіз показників визначення фінансової спроможності бюджету ТМТГ за 2021-2022 роки і визначено узагальнений показник рівня фінансової спроможності у розмірі 1,36. Для підвищення рівня фінансової спроможності ТМТГ необхідно звернути увагу на особливості і обсяг справляння місцевих податків і зборів, відхилення за якими у порівнянні із узагальненим показником по Україні складає 7,75 %, що відповідає задовільному рівню. Відтак, наповнюваність бюджету громади за рахунок місцевих податків і зборів у ТМТГ використана не повністю. Необхідною умовою нарощення рівня фінансової спроможності громади є зростання ролі місцевих податків і зборів та збільшення їх надходжень до бюджету громади, що обумовить збільшення їх частки в доходах бюджету громади та сприятиме зміцненню міського бюджету і розширенню фінансової бази бюджету громади.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Широкомасштабна війна РФ проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, викликала серію надзвичайних викликів для суспільства та всіх процесів у державі. Цей конфлікт призвів до руйнування значної частини виробничої, транспортної інфраструктури, житлового фонду, а також установ і організацій, які забезпечують соціально важливі функції критичної інфраструктури. Ці події вплинули на бюджети, як на державному рівні, так і на місцевому. Навіть при зменшенні надходжень, зумовленому втратою податкової спроможності населення та бізнесу, потреби у забезпеченні функціонування бюджетних установ лишалися нагальними. Одночасно з цим зросли вимоги до фінансування витрат, пов'язаних з обороноздатністю, а також підтримкою населення та економіки. Бюджетна система стала функціонувати в нових умовах, на які державні та місцеві владні структури вдалося швидко адаптуватися.

У довоєнний період зміни до Бюджетного кодексу України фактично стали основою для стимулювання територіальних громад до об'єднання та нарощення їхньої спроможності шляхом запровадження механізму переходу бюджетів ТГ на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. При об'єднанні такі громади наділялися «повноваженнями та ресурсами, як у міст обласного значення. Отже, об'єднання територіальних громад є запорукою переходу місцевого самоврядування на якісно новий рівень» [58].

Фінансове стимулювання громад до об'єднання реалізується через кілька механізмів:

- введення прямих міжбюджетних відносин між бюджетами об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та державним бюджетом;
- розширення дохідної бази місцевих бюджетів;

- делегування видаткових повноважень місцевим органам влади;
- впровадження нових видів трансфертів;
- надання можливості отримання фінансування для розвитку проектів з різних джерел, таких як ДФРР, ДПП та інші.

Отже, у контексті вищевказаного, основною метою уряду під час впровадження процесу фінансової децентралізації є створення ефективної системи управління, щоб накопичені фінансові ресурси держави ефективно сприяли розвитку громадян України. Таким чином, завданням фінансової децентралізації в Україні є не лише збільшення доходів, а й підвищення обов'язків, за якими місцеві громади мають діяти в інтересах своїх мешканців.

Процес фінансової децентралізації місцевих бюджетів сприяє збільшенню фінансової самостійності місцевих органів самоврядування. У зв'язку з тим, що децентралізація дозволяє місцевим органам самоврядування розширити свої повноваження на місцевому рівні та використовувати власні фінансові ресурси, цей процес стає стимулом для розвитку територіальних громад. Ключову роль в управлінні розвитком територіальних громад в умовах реформи фінансової децентралізації відіграють місцеві органи влади. Вони взаємодіють з усіма господарськими структурами, включаючи об'єкти соціальної інфраструктури, що охоплюють 12 основних секторів, а саме: «освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, адміністративно-територіальний устрій, місцеві бюджети, соціально-економічний розвиток, навколишнє середовище та використання природних ресурсів, ЦНАП, земельні відносини, містобудування та архітектура, інфраструктура (транспорт, зв'язок, дороги), культура ЖКГ» [60].

Місцеві органи влади активно залучаються до розробки та впровадження соціальних проектів, а також вирішують питання розподілу коштів. У підсумку фінансової децентралізації територіальні громади отримали нові функції та повноваження, які раніше здійснювалися на центральному рівні управління. Цей процес відкриває нові можливості для фінансової автономії від центральних органів влади. Фінансова децентралізація, таким чином, реформує систему фінансового забезпечення адміністративно-територіальних одиниць,

передаючи на місцевий рівень функцію оптимального та ефективного розподілу ресурсів. Важливим аспектом цього процесу є принцип субсидіарності.

Субсидіарність (від лат. *subsidium* – допомога) виступає правовим та організаційним принципом, одним з основоположних у країнах ЄС, відповідно до якого «спільнота (наприклад, ЄС) вдається до будь-яких заходів лише в тому разі, якщо вони ефективніші за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівнях (виняток становлять сфери виняткової компетенції спільноти)» [65].

Принцип субсидіарності передбачає постійне оцінювання обґрунтованості дій ЄС відповідно до наявних можливостей на національному, регіональному та місцевому рівнях. У законодавстві ЄС цей принцип відображає політичну концепцію, яка покликана будувати механізм управління суспільством «знизу вгору»: всі завдання, які можуть бути ефективно вирішені на місцях, повинні лежати у компетенції муніципальних органів як найбільш доступних та близьких до населення; «якщо вони не можуть впоратись, то вирішення відповідних проблем має передаватися в компетенцію вищих (і більш віддалених від громадян) рівнів влади – регіонального, загальнодержавного та, нарешті, наднаціонального (наддержавного) в особі ЄС» [65].

Відтак, кожен наступний рівень влади виступає допоміжним (субсидіарним) стосовно нижчого рівня та вирішує тільки ті завдання, з якими йому вдається впоратися більш ефективно. Принцип субсидіарності, який враховується при проведенні фінансової децентралізації, «має забезпечити ефективний розподіл повноважень між місцевими та центральними органами влади з метою результативного розподілу бюджетних ресурсів для кращого розвитку територій» [69].

Одним із позитивних ефектів у напрямі фінансової децентралізації є «зменшення рівня бюрократії, а також зростання ініціативності на локальному рівні» [46]. Органи місцевого самоврядування, на відміну від центральних, мають кращий інсайт щодо проблем та потреб своїх мешканців. Тому

делегування їм повноважень сприятиме соціально-економічному розвитку території. Цей процес також сприятиме поліпшенню якості наданих суспільних послуг та їх більшій доступності для кожного жителя. Від фінансового забезпечення «залежатиме ефективність діяльності органів місцевого самоврядування в контексті надання суспільних послуг» [34].

Метою місцевого самоврядування в контексті децентралізаційної реформи є активізація економічної ініціативи мешканців для сприяння розвитку та збільшення інвестиційної привабливості. Організація об'єднаних територіальних громад виступає каталізатором економічного зростання регіону. Підприємницькі ресурси, що знаходяться в межах адміністративно-територіальної одиниці, впливають на формування місцевого бюджету та визначають потенційні напрями економічного розвитку, спроможні принести прибуток для громади. Розширення підприємницького потенціалу громад та їхнє економічне зростання, що ґрунтується на підприємницьких здібностях громади, виявляється більш ефективним у порівнянні із заздалегідь визначеними централізованими напрямками розвитку та розподілом фінансових ресурсів лише на ці сфери.

Фінансова децентралізація відкриває перспективи для органів місцевого самоврядування щодо пошуку додаткових ресурсів та «створює можливості наповнення місцевих бюджетів, таких як розміщення тимчасово вільних коштів на депозитах, придбання цінних паперів, надання позик, муніципальні облігаційні позики» [31].

Як зазначено у результатах дослідження Національного інституту стратегічних досліджень, «саме процеси децентралізації сприятимуть подоланню таких проблем бюджетної системи, як незацікавленість і низька активність органів місцевої влади у реалізації потенціалу територій, та покращенню її інвестиційного потенціалу» [38]. Отже, створення позитивних стимулів для органів місцевого самоврядування у процесі децентралізації полягає у підвищенні їхнього інтересу у збільшенні місцевих бюджетів, що

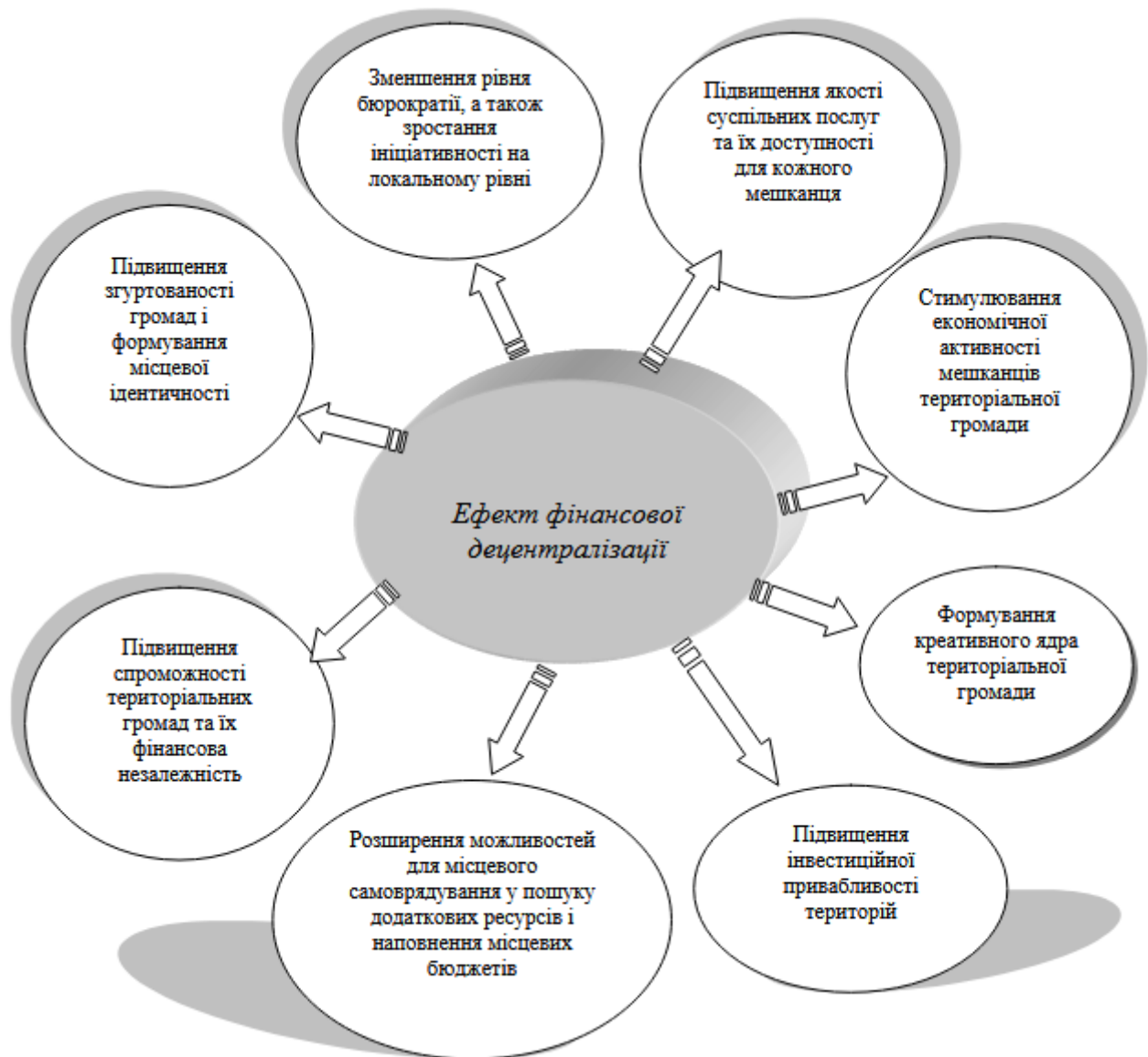
сприяє пошуку та впровадженню різноманітних заходів для залучення фінансових ресурсів для розвитку території.

Фінансова децентралізація, безперечно, впливатиме на привабливість територій з інвестиційної точки зору. Підвищення спроможності територіальних громад та їхня фінансова незалежність сприяють поліпшенню привабливості території для іноземних інвестицій. Інвестори зацікавлені у співпраці з громадою, яка має конкурентні переваги, пропозиції для інвестицій, відведені земельні ділянки та креативні ідеї для розвитку території. Тісна співпраця органів місцевого самоврядування з потенційними інвесторами на засадах державно-приватного партнерства, а також всебічна підтримка керівних органів території у вирішенні різних проблем, що виникають при започаткуванні нового бізнесу, сприяють створенню позитивного інвестиційного клімату на території.

Максимальна відкритість для співпраці, гласність у прийнятті рішень є сприятливими чинниками для залучення інвестиційних ресурсів у розвиток території. У довгостроковій перспективі позитивним результатом фінансової децентралізації має бути підвищення рівня та якості життя мешканців адміністративно-територіальних утворень. Вплив процесу фінансової децентралізації на розвиток територій та зростання спроможності місцевого самоврядування ілюструється на рис. 3.1.

Необхідно відмітити такий позитивний аспект фінансової децентралізації, як «підвищення згуртованості громад і формування місцевої ідентичності, що є не менш важливими факторами для розвитку територій» [30]. Важливим аспектом є привертання економічно активних мешканців, осіб з підприємницьким духом та представників бізнес-середовища до участі в розвитку території в умовах децентралізації. Лише реальне розуміння власної відповідальності за будівництво свого місця проживання і усвідомлення впливу власних підприємницьких зусиль на загальний добробут та життєвий рівень спільноти може призвести до ефективного розвитку та досягнення позитивних результатів. Тому важливо відчувати належність до свого місця проживання та

усвідомлювати внесок у власний розвиток, як для органів місцевого самоврядування, так і для всіх мешканців. Звісно, важливо зауважити, що процес децентралізації також супроводжується певними недоліками. О. Крайник вказує на такі недоліки, як «ускладнення управління бюджетним процесом на місцевому рівні, а також узгодження локальних інтересів адміністративно - територіальних одиниць із державними» [30].

Рис. 3.1. Ефекти від процесу фінансової децентралізації [35]

Таким чином, на сьогодні найефективнішим методом формування життєздатних територіальних громад, забезпечення фінансової самостійності та активності органів місцевого самоврядування є фінансова децентралізація. Цей підхід передбачає зростання фінансових потоків до місцевих бюджетів, розширення прав місцевих органів влади, розподіл повної бюджетної

самостійності та створення умов для виконання необхідних обов'язків. У контексті реформування місцевого самоврядування фінансову децентралізацію розглядаємо як механізм перерозподілу функцій, повноважень та відповідальності між центральними органами управління та органами місцевого самоврядування. Таким чином, метою місцевого самоврядування в умовах децентралізації є стимулювання економічної активності мешканців для забезпечення спроможності та збільшення інвестиційної привабливості. Важливо визнати, що людський потенціал об'єднаних територіальних громад виступає каталізатором економічного зростання. Підприємницькі ресурси, зосереджені в адміністративно-територіальних одиницях, визначатимуть напрями місцевого розвитку та сприятимуть формуванню місцевого бюджету через прибуткові галузі економіки.

До основних напрямів зміцнення фінансової спроможності територіальних громад слід віднести:

– місцеві органи влади, щоб бути дійсно самостійними та нести відповідальність за виконання їм покладених завдань, повинні мати стійкі та гнучкі джерела власних доходів. На сучасному етапі в Україні місцевим органам влади відсутні інструменти, які дозволяли б їм регулювати доходи місцевих бюджетів відповідно до потреб населення конкретних територій у сфері місцевих суспільних благ та послуг. Важливою передумовою ефективного функціонування багаторівневих бюджетних систем є встановлення тісного зв'язку між податками, які надходять до місцевих бюджетів, та користю від відповідних видатків. За таких умов споживачі місцевих суспільних благ та послуг, проживаючи на певних територіях, сплачують за отримані блага з місцевого бюджету та одержують відповідну віддачу за свої податки;

– місцевим органам влади слід розглядати передачу податків, база оподаткування яких не є значно мобільною, оскільки це дозволяє уникнути перенесення таких податків на жителів інших регіонів або адміністративно-територіальних одиниць. Потрібно встановлювати знижені ставки податку на нерухомість для основного житла та вищі для другого житла та іншої

нерухомості. З метою забезпечення відповідності справляння податків на підприємницьку діяльність принципу еквівалентності важливо, щоб доходи від таких податків надходили за місцем фактичного здійснення підприємницької діяльності, а не лише за місцем резиденції платника податку;

– оптимізація системи формування доходів місцевих бюджетів також передбачає перегляд розподілу ПДФО між ними. Розсудливо передавати цей податок за місцем проживання платника, враховуючи змінювані потреби у суспільних благах місцевого населення, які відповідають різним рівням доходів. В сучасних умовах цей податок надходить до місцевого бюджету за місцем роботи платника, а перерахунок за результатами річної податкової декларації здійснюється за його місцем проживання (реєстрації). Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) може слугувати засобом оплати користування місцевою інфраструктурою, якщо він сплачується до місцевих бюджетів за фактичним місцем проживання. Різниці в податковому навантаженні визначають відмінності в обсягах надання місцевих суспільних благ, або, іншими словами, якість цих благ.

У ряді країн Європи активно ведеться пошук додаткових фінансових ресурсів місцевими органами влади, зокрема у сферах, таких як переробка побутових відходів, паркування, надання послуг догляду за дітьми, організація позакласних заходів, оптимізація використання спортивних та культурних об'єктів, покращення системи міського транспорту, а також розширення сфери надання медичних послуг та догляду за літнім населенням та інше.

З урахуванням можливих ризиків нерівності у доступі до освіти, медичного обслуговування та соціальної допомоги, а також враховуючи міжнародний досвід, важливо встановлювати чіткі законодавчі обмеження щодо рівня плати від користувачів. Багатоетапні перевірки також повинні враховувати витрати на збір цих платежів, включаючи адміністративні витрати або витрати на індивідуалізацію обслуговування користувачів.

З метою зниження дестимулюючих ефектів дотацій та вирівнювання доходів при міжбюджетному перерозподілі слід встановлювати верхній поріг

внесків місцевих бюджетів у систему вирівнювання. Додатково, механізм вирівнювання доходів бюджетів одного рівня має забезпечувати такий порядок, щоб ранг адміністративно-територіальних одиниць (впорядкованих за рівнем середньодушових доходів місцевих бюджетів) залишався незмінним до та після перерозподілу. Регіони та адміністративно-територіальні одиниці з вищим рівнем доходів (перед трансфертами) повинні утримувати свої позиції і після розподілу доходів.

Питання вирівнювання за видами місцевих бюджетів може бути вирішене на регіональному чи національному рівні (через обласний чи державний бюджет). У випадках, коли місцеві органи влади виконують національну політику у конкретних сферах (наприклад, освіта, охорона здоров'я, інфраструктурний розвиток), розглядається підвищення ролі цільових трансфертів (субвенцій). Надання таких трансфертів повинно базуватися на статистичних показниках, які не залежать від впливу місцевих органів влади (таких як вікова структура населення, щільність населення, рівень захворюваності, довжина автомобільних доріг загального користування і т.д.).

Висновок до розділу 3

Фінансова децентралізація в Україні є необхідною для створення умов, сприятливих для всебічного розвитку людини, вирішення проблем та надання якісних суспільних послуг на місцевому рівні, в конкретному місті, селищі чи селі. У процесі бюджетної децентралізації важливим елементом є чітке визначення повноважень і відповідальностей органів влади на різних рівнях та збільшення обсягу власних доходів бюджетів територіальних громад. Основним стратегічним завданням цього процесу є забезпечення економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Зазначено, що фінансова децентралізація позитивно впливає на фінансове забезпечення громад. Об'єднання територіальних громад є об'єктивно позитивним процесом для забезпечення їхнього сталого розвитку.

Аналіз теоретичних підходів і практичного досвіду дозволяє зробити висновок, що в світі на сьогоднішній день не існує єдиної стандартної моделі децентралізації. Це обумовлено тим, що процеси та процедури, пов'язані з децентралізацією, значно відрізняються між собою і залежать від основних цілей та завдань, а також від організаційної структури та відповідних механізмів її реалізації. Відтак можна стверджувати, що бюджетна децентралізація як найбільш ефективна форма організації управління суспільними фінансовими ресурсами є доволі складним процесом, який передбачає розподіл повноважень, функцій, відповідальності, фінансових ресурсів за їх використання між окремими органами влади.

Посилюючи повноваження органів місцевої влади в прийнятті управлінських рішень щодо формування та використання бюджетних коштів, важливо: чітко усвідомлювати переваги і загрози реалізації такої бюджетної політики; визначати необхідний та достатній рівень її впровадження для уникнення горизонтального бюджетного дисбалансу в подальшому; оцінювати готовність центральної влади та українського суспільства загалом до таких змін.

Підсумовуючи вищезазначене, важливо підкреслити, що бюджетна децентралізація становить основу децентралізації влади, формує ефективну систему місцевих фінансів і є дієвим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку територій. Саме бюджетна децентралізація підштовхує території до активізації внутрішнього потенціалу соціально-економічного розвитку, пошуку додаткових джерел власних ресурсів, фінансової автономії та збалансовує наявні потреби та потенційні можливості регіонів.

ВИСНОВКИ

Бюджетна децентралізація передбачає часткове чи/або повне перенесення окремих повноважень та функцій по акумуляції, розподілу і використанню фінансових ресурсів із загальнонаціонального рівня управління на рівень окремих адміністративно-територіальних одиниць. В результаті процесу бюджетної децентралізації органи місцевого самоврядування отримують додаткові фінансові повноваження, які до цього часу не мали.

Бюджетна децентралізація покликана сприяти зростанню ефективності у сфері надання публічних послуг органами місцевого самоврядування та залучення територіальних громад до компетенції з управління державою. При цьому рівень розмежування владних повноважень та фінансових ресурсів за окремими рівнями у складі бюджетної системи слугує основним базисом при досягненні стійкого соціально-економічного розвитку територій та надання їх мешканцям доступних і якісних послуг. Основоположні принципи та переваги бюджетної децентралізації є корисними в бюджетній політиці регіонального розвитку країни, зокрема, в частині ефективного регулювання соціально-економічних процесів, зростання фінансової автономії ОМС, збалансування стану місцевих бюджетів, зростання власної дохідної складової та місцевих запозичень. Виконання зазначених завдань дозволить підвищити ефективність функціонування бюджетної системи та стане можливим при умові передачі повноважень на рівень територіальних громад місця та сприяння їх самостійності у прийнятті рішень щодо процесів планування доходів і здійснення бюджетних видатків.

Фінансова спроможність територіальних громад – це здатність забезпечувати високий рівень задоволення потреб своїх мешканців. Фінансова спроможність не обмежується лише доходами бюджету, вона включає грошові потоки від інших суб'єктів, які можуть бути використані для розвитку різних аспектів соціально-економічного життя, сприяючи загальному процвітанню бізнесу та населення на території громади.

Аналіз джерел формування доходів та здійснення видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2020-2022 роки дозволив зробити наступні висновки:

Доходи бюджетів територіальних громад відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку та якісної надання послуг на місцевому рівні. Мобілізація та ефективне використання цих доходів є ключовими компонентами фінансової спроможності громад. За 2020-2023 роки доходи бюджету ТМТГ зросли на 700 млн. грн. (з 2441,9 млн. грн. у 2020 році до 3141,9 млн. грн. у 2022 році). Слід відмітити, що у 2022 році у порівнянні з 2021 роком доходи бюджету ТМТГ скоротилися на 528,7 млн. грн., що пов'язано із початком повномасштабної війни, результатом якої стала масова зовнішня міграція населення, скорочення діяльності суб'єктів підприємництва, запровадження пільг по сплаті податків і зборів, а відтак, скорочення надходжень до бюджету.

Найбільшу частку у структурі доходів бюджету ТМТГ становили податкові надходження з тенденцією до зростання цього показника в динаміці 2020-2022 років. Питома вага податкових надходжень у структурі доходів бюджету громади становила у 2022 році 77,7 %, або 2435,4 млн. грн. Слід відмітити, що в умовах воєнного стану багато суб'єктів підприємництва залишились працювати в громаді і попри усі економічні і військові загрози для власного бізнесу сплачували податки до бюджету громади і підтримували, тим самим, ЗСУ. В розрізі податкових надходжень до бюджету громади більше 65 % займав податок та збір на доходи фізичних осіб (ПДФО). Частка цього податку за аналізований період зросла на 5,6 % (з 65,4 % у 2020 році до 71 % у 2022 році). Динаміка абсолютних показників надходження ПДФО є зростаючою за останні три роки на 691,2 млн. грн. (з 1039 млн. грн. до 1730,2 млн. грн.). Таким чином, у 2022 році податкові надходження до бюджету ТМТГ на 74 % були сформовані за рахунок ПДФО.

Наступним джерелом податкових надходжень до бюджету громади є місцеві податки і збори. Їх частка у 2022 році складала 22,2 %, а абсолютний

показник – 540 млн. грн. В розрізі місцевих податків і зборів до бюджету ТМТГ більше 68 % займає єдиний податок з суб'єктів підприємництва.

Динаміка видатків бюджету громади за 2020-2022 роки вказує на їх зростання на 674,6 млн. грн. і у 2022 році вони становили 3067,5 млн. грн. Слід відмітити скорочення видаткової складової бюджету громади у 2022 році проти 2021 року на 422,9 млн. грн.

У видатковій частині бюджету ТМТГ у 2022 році пріоритети надавалися освіті, її частка у структурі видатків бюджету громади становила 48,3 %, ЖКГ – 15,2 %, економічній діяльності – 11,4 %, соціальний захист населення – 5,8 %.

Фінансова спроможність територіальних громад передбачає визначення фінансового потенціалу територіальних громад та спроможність місцевих органів влади виконувати власні та делеговані повноваження відповідно до норм чинного законодавства. У зв'язку із унікальністю бюджетних систем кожної країни відмічається відсутність єдиної уніфікованої системи показників для оцінки фінансової спроможності територіальних громад чи інших місцевих адміністративно-територіальних одиниць у всьому світі.

У програмі соціально-економічного розвитку ТМТГ на 2022-2024 роки зазначено, що показник податкоспроможності бюджету (ПДФО на 1 мешканця) громади є вищим за середній по країні, через що до неї застосовується механізм горизонтального вирівнювання, а саме: кошти перераховуються до державного бюджету у вигляді реверсної дотації. Обсяг реверсної дотації в 2020 році склав 55,23 млн. грн., а у 2022 році – 13,2 млн. грн.

Нами проведено аналіз показників визначення фінансової спроможності бюджету ТМТГ за 2021-2022 роки і визначено узагальнений показник рівня фінансової спроможності у розмірі 1,36. Для підвищення рівня фінансової спроможності ТМТГ необхідно звернути увагу на особливості і обсяг справляння місцевих податків і зборів, відхилення за якими у порівнянні із узагальненим показником по Україні складає 7,75 %, що відповідає задовільному рівню. Відтак, наповнюваність бюджету громади за рахунок місцевих податків і зборів у ТМТГ використана не повністю. Необхідною

умовою нарощення рівня фінансової спроможності громади є зростання ролі місцевих податків і зборів та збільшення їх надходжень до бюджету громади, що обумовить збільшення їх частки в доходах бюджету громади та сприятиме зміцненню міського бюджету і розширенню фінансової бази бюджету громади.

На підставі проведених узагальнень можна сформулювати наступні рекомендації для подальшого формування доходів територіальних громад:

1. Оптимізація співвідношення податкових та неподаткових надходжень:

- розширення спектру послуг, що можуть надаватися бюджетними установами відповідно до законодавства;
- активний орендний використання державного майна;
- зміцнення контролю за стягненням державного мита при укладенні договорів дарування та спадщини, а також видачі закордонних паспортів;
- активна підприємницька діяльність.

Збільшення податкових надходжень шляхом спрощення системи збору податків та посилення контролю за ним.

2. Збільшення частки зарахування до місцевого бюджету екологічного податку. Урахування загального стану екологічної безпеки в Україні, що перевищує відповідні показники розвинутих країн світу. Рекомендація збільшити вищими органами влади частку зарахування до місцевого бюджету екологічного податку доцільна, оскільки 75% даного податку залишаються на місцевому рівні для регулювання екологічної безпеки та врахування інтересів місцевих жителів, які найбільше страждають від забруднення.

3. У умовах різкого зростання фінансового забезпечення територіальних громад важливо зосередитися на оптимізації бюджетних видатків. Запропоновані рекомендації включають:

Збільшення підтримки підприємств:

- надання пріоритетного фінансування для розвитку сільського господарства та обробної промисловості. Врахування сприятливих кліматичних умов та наявності найкращих ґрунтів (чорнозем) для сільськогосподарської діяльності;

– підтримка обробної промисловості за рахунок фінансування високоякісної сировини, яка, замість експорту, може бути оброблена в Україні, сприяючи ефективній переробці та розвитку внутрішнього ринку.

Раціоналізація соціальних видатків:

– перегляд пільг та розширення системи платних послуг;

– переосмислення рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, враховуючи економічні реалії;

– створення системи підтримки культури, зокрема недержавних організацій та фондів, для стимулювання національно-культурного продукту. Це сприятиме зменшенню фінансового тягаря на державний бюджет та реалізації ефективної державної політики у сферах культури і духовності.

Ефективне управління ресурсами:

– зменшення витрат на утримання органів державної влади, судів і прокуратури до оптимального рівня;

– упорядкування структури цих органів для підвищення ефективності та раціонального використання бюджетних коштів.

Стимулювання внутрішнього ринку та розвиток підприємництва:

– спрямування фінансових ресурсів на розвиток внутрішнього ринку;

– створення інвестиційних платформ та надання підтримки для формування кооперативів місцевих фермерів;

– розробка платформ для розвитку підприємницької діяльності в громаді.

Ці заходи сприятимуть збільшенню доходів територіальних громад через підвищення обсягів податку на прибуток підприємств. Зменшення витрат на управління дозволить ефективно перерозподілити кошти для розвитку галузей, які потребують інвестицій, забезпечуючи високий рівень соціального захисту та задоволення потреб населення. Це також надасть громадам можливість самостійно визначати пріоритетні напрямки розвитку, позбавляючи їх від диктату централізованих структур і враховуючи індивідуальні особливості та потреби кожної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Braun J., Grote U. Does Decentralization Serve the Poor? Center for Development Research (ZEF-Bonn) University of Bonn, IMF-conference on fiscal decentralization 20-21 November in Washington D.C., 2000. 31 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/fiscal/vonbraun.pdf>.
2. Альтернативні джерела фінансування розвитку об'єднаних територіальних громад : наук. доп. 2020. 41 с.
3. Архипенко І.М. Зарубіжний досвід децентралізації влади: уроки для України. *Теорія та історія державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4(39). С. 7–15.
4. Бикадорова Н. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2 (20). С. 145-151. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/23937/27->
5. Бобровська О. Ю., Крушельницька Т. А., Матвеева О. Ю., Трещов М. М., Шевченко Л. Г. Управління фінансовими ресурсами та бюджетом територіальних громад : практ. посіб.; за заг. ред. С. М. Серьогіна. Дніпро : ГРАНІ, 2018. 128 с.
6. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. ТОВ «Софія». 2012. С. 128. URL: [https://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_ua_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeyskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni\(2\).pdf/](https://despro.org.ua/media/upload/decentral_zac_ua_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeyskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni(2).pdf/).
7. Булавинець В. Бюджетна децентралізація: сутність та специфіка реалізації в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. Вип. 12. С. 10-13.
8. Бюджет Тернопільської міської територіальної громади за 2020-2021 роки <https://openbudget.gov.ua/local-budget/19549000000/local-incomes>
9. Бюджетна система: Підручник. за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 626 с.

10. Бюджетний Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 7-е вид. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с.
12. Возняк Г. В. Переваги та ризики бюджетної децентралізації: теоретико-методологічні аспекти. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 253-258.
13. Вплив війни на бюджети територіальних громад. Аналітичне дослідження показників бюджетів з 2021-2022 роки. Київ: 2023. URL: <https://hromady.org/vpliv-vijni-na-byudzheti-teritorialnix-gromad/>
14. Глизнер С. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. №1. С. 36-40. URL: http://politicus.od.ua/1_2019/6.pdf.
15. Гнидюк І. В., Дідківська Д. І. Вплив реформи децентралізації на фінансову спроможність місцевих бюджетів. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 565-570.
16. Гургула Т. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблемні та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. С. 132–136.
17. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua>
18. Дубина М. В. Оцінка бюджетної децентралізації та її вплив на стійкість місцевих бюджетів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 3. С. 100-104.
19. Європейська хартія про місцеве самоврядування, ратифікована Законом України від 15 липня 1997. № 52/97 URL: : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036_8
20. Жаліло Я., Шевченко О., Павленко І., Романова В. та ін. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналіт. доп. Національний інститут стратегічних досліджень / за наук. ред. Жаліла Я., Київ, 2019. 192 с.

21. Західна О. Р., Петришин Х. Р. Бюджетна децентралізація: аналіз її впровадження в Україні та в світі. *Молодий вчений*. 2022. № 4. С. 80-87.
22. Інформація про виконання бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2022 рік. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/informatsiya-pro-publichne-predstavlennya-informatsii-pro-vikonannya-byudgetu/65966.html>
23. Камінська І. М. Механізми забезпечення фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / І. М. Камінська ; Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2009. – 21 с.
24. Карлін М. І. Необхідність врахування фінансової спроможності регіонів в контексті проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Економіка. 2010. Вип. 15. С. 21-31.
25. Кириленко О., Баранець Я. Досвід забезпечення фінансової спроможності ОТГ. *Вісник ТНЕУ*. 2020. № 3. С. 54-70.
26. Кізима Т.О. Фінансова децентралізація в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Інноваційна економіка*. 2017. №7-8 (70). С. 145-149.
27. Кнір М., Будник Н. Бюджетна децентралізація та її вплив на соціально-економічний розвиток регіонів в Україні. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. 2020. № 5. С. 11-19.
28. Коломієць І., Пелехатий А. Теоретико-практичні аспекти формування об'єднаних територіальних громад в Україні. *Економіка України*, № 4 (665), 2017. С. 46–55.
29. Кондратюк С. Я. Фінансова спроможність як категорія публічних фінансів: сутність та складові. *Вчені записки Київського національного*

- економічного університету ім. Вадима Гетьмана* : зб. наук. пр. 2008. Вип. 10. С.133-138.
30. Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку ТГ в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. Том 2. С. 118-126.
31. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. Аналіт. доповідь, 2019. 28 с.
32. Куценко Т.Ф., Вербицька А.О. Моделювання та оцінювання бюджетної спроможності об'єднаних територіальних громад в Україні: оглядовий аналіз. *Ефективна економіка*. 2020. №8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8114>.
33. Легка К. О. Фінансова децентралізація як основа регіонального розвитку. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6eba2a2c-c583-40ca-986c-a2f93ee9391f/content>
34. Лисенко С. М., Табачкова Н. А., Омельченко М. М. Бюджетна децентралізація як чинник місцевого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 16. С. 170-177.
35. Луніна І. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні. Наукова доповідь / Національна Академія Наук України ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2016. 70 с.
36. Маслов А. сутність, типи, форми, можливості і загрози децентралізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. С. 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/13.pdf.
37. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня фінансової спроможності територіальних громад. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/751/0>
38. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування / Міністерство розвитку громад та територій України.

- Національний проєкт Децентралізація 2020. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf>
39. Наконечна Г., Матвійчук Н. Бюджетна децентралізація в Україні: сутність та основні переваги реалізації реформи. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1. С. 39-45.
40. Недопад Г.В. Методичні підходи до оцінки бюджетної ефективності територій /Електронне наукове фахове видання з економічних наук «*Modern Economics*». 2020. № 24. С. 125-131.
41. Овчаренко Т., Бочі А., Поворозник В. Особливості формування та виконання бюджету об'єднаних територіальних громад. *Міжнародний центр перспективних досліджень*. 2017. 136 с.
42. Омельчук О. І. Методологічні аспекти оцінювання фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. Сер. Регіональне управління та місцеве самоврядування. № 4 (27). 2020. С 107-113.
43. Петленко Ю. Фінансова децентралізація як напрямок підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 4. С. 39-47. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/04/211-39-47.pdf>.
44. Письменний В. В. Міжбюджетні трансферти як інструмент фінансового вирівнювання територій. *Економіка та держава*. №6. 2017. С. 24-30 17.
45. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
46. Пріхно І., Проданова Л. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 6. С. 7-15.
47. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України від 5.02.2015 р. № 157-VIII / Верховна Рада України URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-viii>

48. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 №214 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>
49. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show->
50. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
51. Програма економічного та соціального розвитку Тернопільської міської територіальної громади на 2022-2024 роки. URL: https://ternopilcity.gov.ua/app6/8_11_21-17122021.pdf
52. Публічне представлення звіту про виконання бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2022 рік. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/informatsiya-pro-publichne-predstavlennya-informatsii-pro-vikonannya>
53. Раделицький Ю. О., Квасній О. Р. Основи формування податкового потенціалу місцевих бюджетів в контексті децентралізаційних процесів. *Економічний вісник*. 2018. С. 21-32.
54. Результати першого етапу децентралізації в Україні в період з 2014 по 2018 роки. Портал Децентралізація України. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>
55. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні : наукова доповідь / за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної ; НАН України, ДУ «Ін.-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2016. 70 с.
56. Рудакевич І. Геопросторові аспекти фінансової спроможності територіальних громад Тернопільської області. *Економічна і соціальна географія. Наукові записки*. 2023. № 1. С. 68-80.

57. Сембер С. В. , Чубарь О. Г. , Машіко К. С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності та фінансових ресурсів територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2015. №3. С. 81 – 90.
58. Сенищ Т., Фугело П. Фінансово-бюджетна підтримка соціально-економічного розвитку ТГ в умовах війни. *Економіка і суспільство*. 2022. № 39. С. 113-122.
59. Сидор І. П., Коваль С. Л. Фінансові аспекти функціонування територіальних громад: теоретико-концептуальний зріз. *Економічні студії*. 2021. № 1 (31). С. 130–137.
60. Сидор І. П., Карпишин Н. І. Місцеве оподаткування у контексті фінансового забезпечення суспільних послуг. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8182>
61. Сірик З. Проблеми кооперування інвестиційних ресурсів територіальних громад. *Вісник Київського університету*. Економіка. 2018. № 2 (197). С. 37–43.
62. Склярська О. Функціонування спроможних територіальних громад України: суспільно-географічні аспекти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Сер. Географія. Тернопіль : Тайп, 2022. Вип. 2. (53). С. 69-75.
63. Соколова О. М. Теоретичні засади фінансової децентралізації в умовах реформування системи державного управління. *Вісник НАДУ при Президентові України*. Серія «Державне управління». 2016. № 4. С. 117–124.
64. Стоянець Н., Харченко Т. Управління розвитком фінансової спроможності бюджетів територіальних громад. *Збірник наукових праць ДУІТ*. 2021. Вип. 49. С. 87-99.
65. Стратегія у сфері «Місцеві фінанси». Асоціації міст України URL: <https://www.auc.org.ua/>

66. Трещов М. Децентралізація як засіб ресурсної самодостатності територіальних громад: теоретичний аспект. *Теорія та історія державного управління*. 2015. № 2. С. 63.
67. Улютін Д. Бюджетна децентралізація: головні виклики та досягнення <https://decentralization.gov.ua/news/12661>
68. Фінанси регіону : навч. посіб. / М. А. Коваленко, Т. О. Мацієвич, Г. М. Полевик, Н. В. Радванська ; Херсон. нац. техн. ун-т. Херсон : Олді-плюс, 2010. 311 с.
69. Фінансова децентралізація в Україні. Перший етап успіхів. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: [http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenr t_\(21.03.17\).pdf](http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenr t_(21.03.17).pdf)
70. Чеберяко О. Бюджетна політика України у сфері видатків як базис перспективного економічного розвитку. *Вісник Київського університету. Економіка*. 2019. № 5.
71. Шокало К. Фінансова спроможність обласних центрів України // Центр спільних дій. 20 грудня 2021. URL: <https://centreua.org/mistsevi-byudzhetnyy/finansova-spromozhnist-oblasnyh-tsentriv-ukrayiny/>